

Barn i internationell människohandel och exploatering

Vägledning för socialtjänsten

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges.
För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats. Publikationen kan också
tas fram i alternativt format på begäran. Frågor om alternativa format skickas till
alternativaformat@socialstyrelsen.se

Artikelnummer	2018-10-1
Publicerad	www.socialstyrelsen.se , november 2018
Foto	Susanne Kronholm Johnér bildbyrå

Förord

Regeringen har tagit fram en handlingsplan till skydd för barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp (skrivelse 2015/16:192). I handlingsplanen presenteras ett antal åtgärder, bland annat åtgärder för att skydda och stödja de drabbade barnen. Som mål för åtgärderna anges bland annat att alla barn som har varit offer för människohandel, exploatering eller sexuella övergrepp ska få det skydd och stöd som de behöver. Regeringens arbete ligger i linje med Agenda 2030. Världens länder har därigenom åtagit sig att fram till 2030 leda världen mot en hållbar och rättvis framtid. Några av delmålen i Agenda 2030 är att eliminera övergrepp, utnyttjande, människohandel och alla former av våld eller tortyr mot barn samt att avskaffa alla former av våld mot kvinnor och flickor i det offentliga och privata rummet, inklusive människohandel, sexuellt utnyttjande och andra typer av exploatering.

Socialtjänsten har en central roll när det gäller att stödja och skydda barn som är offer eller potentiella offer för människohandel eller exploatering. Även medföljande barn till personer som har drabbats eller barn till förövare kan vara i behov av socialtjänstens skydd och stöd. Socialstyrelsen har tagit fram denna vägledning med syfte att ge stöd till socialtjänsten i det arbetet. Mottagare av vägledningen är primärt socialsekreterare, arbetsledare och beslutsfattare inom den sociala barn- och ungdomsvården.

Socialstyrelsen vill rikta ett särskilt tack till de kommuner, statliga myndigheter och andra aktörer som deltagit och bidragit på olika sätt i arbetet. Socialstyrelsen vill också tacka de remissinstanser som lämnat värdefulla synpunkter på vägledningen.

Projektledare har varit juristerna Maria Stensson och Petra Bergendahl och ansvarig enhetschef Mariana Näslund Blixt.

Olivia Wigzell
Generaldirektör

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	7
Om vägledningen	8
Så har vägledningen tagits fram.....	8
Vägledningens innehåll	8
1. Människohandel och exploatering av barn	10
Riskfaktorer	10
Människohandel med barn i Sverige.....	11
Vem kan socialtjänsten möta?.....	11
Människohandel och exploatering i brottsbalken.....	14
2. Barnets rättigheter.....	16
Särskilda rättigheter för offer för människohandel.....	16
Barnkonventionen	17
3. Aktörer för stöd och samverkan	18
Nationella metodstödsteamet	18
Migrationsverket	19
Polismyndigheten	19
Plattformen Civila Sverige mot människohandel.....	20
4. Socialtjänstens handläggning	21
Tecken på att ett barn är utsatt för människohandel.....	21
Ansvaret att inleda utredning gäller alla barn	23
Barnets bästa	24
Barnets rätt till delaktighet	25
Säkerställa skydd för barnet	26
Våld i nära relationer.....	27
Polisanmälan	27
Utredningen av barnets situation.....	27
Inhämta information från andra myndigheter – skyddsbehov bryter sekretess	29
Informationsutbyte och kontakt med utländska myndigheter	29
En varaktig lösning utifrån barnets bästa	31
Insatser enligt LVU.....	34
Placering av barnet	35
5. Socialtjänstens handläggning av ärenden gällande barn som vistas utomlands	37
Kommunens yttersta ansvar gäller.....	37

Samarbete inom ramen för Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention.....	37
När barnet vistas i ett land som inte omfattas av Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention	38
6. Socialtjänstens behörighet i internationella situationer samt erkännande och verkställighet av domar och beslut	39
Bryssel II-förordningen	39
1996 års Haagkonvention	43
Avgöra barnets hemvist.....	44
Behörighet om barnet har hemvist i ett land som inte omfattas av Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention.....	45
Återlämnande av olovligt bortförda barn enligt 1980 års Haagkonvention	46
Förenklat förfarande för verkställighet i Norge och Danmark	46
Referenser	48

Sammanfattning

Den fria rörligheten inom EU och migrationen i världen bidrar till att socialtjänsten i ökad utsträckning kan komma i kontakt med barn från andra länder som vistas i Sverige och är i behov av myndigheternas skydd och stöd. En del av dessa barn kan vara offer för människohandel eller exploatering. De kan till exempel utnyttjas sexuellt, i tiggeri, kriminalitet eller hushållsarbete. Barnen kan också vara medföljande till sina föräldrar som kan vara offer eller förövare. Situationen för barnen kan se väldigt olika ut. Medvetenhet, kunskap och samverkan mellan berörda aktörer är en förutsättning för att barn i människohandel och exploatering ska kunna identifieras och få det stöd och den hjälp som de behöver och har rätt till enligt svensk och internationell lagstiftning. Nationella metodstödsteamet mot prostitution och människohandel kan ge berörda aktörer, däribland socialtjänsten, stöd i arbetet med enskilda ärenden.

Socialtjänsten har en central roll när det gäller att stödja och skydda barn som är offer eller potentiella offer för människohandel eller exploatering. Kommunens yttersta ansvar för stöd och hjälp gäller för alla barn och unga, oavsett om de har rätt att befinna sig i Sverige och hur länge de har vistats i Sverige. Precis som när det gäller andra barn ska socialnämnden utan dröjsmål inleda utredning om nämnden får kännedom om något som kan föranleda en åtgärd av nämnden. Barnets bästa, både på kort och lång sikt, behöver utvärderas av behöriga myndigheter i varje enskilt fall och barnet behöver vara delaktig i den processen. På kort sikt kan barnets bästa handla om att säkerställa skydd och tillgodose andra nödvändiga behov. På längre sikt handlar barnets bästa om att hitta en varaktig lösning där barnet kan få sina behov och rättigheter tillgodosedda. Ofta behöver information utbytas och samarbete initieras med de sociala myndigheterna i barnets hemland. Genom Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention har det skapats ett regelverk och en struktur för informationsöverföring och samarbete mellan myndigheter i olika länder. Där finns också regler om vilket lands myndigheter och domstolar som har rätt att fatta beslut om skydd av barn i internationella situationer samt hur ett barn som vistas i ett land och behöver myndigheternas skydd och stöd kan återföras till det land där barnet har sin hemvist.

Kommunens yttersta ansvar gäller även om barnet vistas utomlands en tid, till exempel i syfte att giftas bort och exploateras sexuellt eller i hushållsarbete. Vilka möjligheter socialtjänsten har att agera beror emellertid på omständigheterna i det enskilda fallet och om barnet vistas i ett land som omfattas av Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention.

Om vägledningen

Socialtjänstens uppdrag vid misstänkt människohandel med barn skiljer sig inte principiellt från andra ärenden där barn misstänkts fara illa. När det gäller barn i människohandel eller exploatering finns det emellertid vissa faktorer som socialtjänsten behöver vara särskilt uppmärksam på för att kunna tillgodose barnets behov av och rätt till skydd och stöd. Om barnet vistas i Sverige tillfälligt behöver socialtjänsten också samarbeta med myndigheter i andra länder och förhålla sig till regelverken kring skydd av barn i internationella situationer.

Syftet med vägledningen är att öka medvetenheten inom socialtjänsten om människohandel och exploatering av barn. Syftet är vidare att ge praktiskt stöd i handläggningen av ärenden samt tydliggöra socialtjänstens ansvar enligt bestämmelser i svensk och internationell rätt.

Mottagare av vägledningen är primärt socialsekreterare, arbetsledare och beslutsfattare inom den sociala barn- och ungdomsvården. Delar av vägledningen kan även ge stöd till andra delar av socialtjänstens verksamhet, till exempel till jurister, enheter för ekonomiskt bistånd och förebyggande verksamheter samt boenden och andra utförare av insatser som möter barn i utsatthet eller i risksituationer.

Så har vägledningen tagits fram

Socialstyrelsen har inhämtat erfarenheter från kommuner och regionskordinatorerna mot prostitution och människohandel¹, där deltagarna har lämnat värdefull information. En litteratursökning har genomförts och erfarenhetsutbyte hållits med relevanta aktörer. Barns röster har inhämtats genom några av de organisationer och boenden som möter de utsatta barnen.

Vägledningens innehåll

Vägledningen är indelad i sex kapitel:

Kapitel 1, **Människohandel och exploatering av barn**, innehåller övergripande kunskap om fenomenet människohandel och exploatering av barn, vilka barn som riskerar att drabbas och varför. Hänvisningar ges till annan information och andra källor för mer och fördjupad kunskap. Kapitlet innehåller också en beskrivning av vad som utgör brottet människohandel i svensk rätt och vilka andra brottsrubriceringar som kan aktualiseras när ett barn exploateras.

Kapitel 2, **Barnets rättigheter**, beskriver översiktligt de särskilda rättigheter som offer för människohandel har genom internationell rätt samt barnets rättigheter enligt FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen).

¹ Regionkoordinatorernas ansvar och uppdrag finns beskrivet i kapitel 3, "Aktörer för stöd och samverkan"

Kapitel 3, *Aktörer för stöd och samverkan*, innehåller en redovisning av de aktörer som är särskilt viktiga för socialtjänsten att känna till och samverka med och vilket stöd som finns att tillgå genom dessa.

Kapitel 4, *Socialtjänstens handläggning*, innehåller en genomgång av de olika stegen i handläggningen och tar upp vad som kan vara viktigt att ha med sig i arbetet med barn i människohandel eller exploatering för att kunna säkerställa barnets bästa, både på kort och på lång sikt. I kapitlet redovisas översiktligt socialtjänstens ansvar för barn i internationella situationer och ramar för samarbete med myndigheter i andra länder enligt bland annat Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention.

Kapitel 5, *Socialtjänstens handläggning av ärenden gällande barn som vistas utomlands*, redogör för socialtjänstens ansvar och befogenheter då ett barn, som har hemvist i Sverige, har förts utomlands och är i behov av skydd och stöd.

Kapitel 6, *Socialtjänstens behörighet i internationella situationer samt erkännande och verkställighet av domar och beslut*, innehåller en fördjupad redogörelse av de centrala bestämmelserna och principerna i Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention. Där nämns också det förenklade förfarandet som kan tillämpas vid verkställighet av avgöranden gentemot Norge och Danmark samt 1980-års Haagkonvention om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn. Reglerna som beskrivs i detta avsnitt gäller inte bara i ärenden om människohandel och exploatering utan generellt då ett barn i en internationell situation av någon anledning behöver myndigheternas skydd och stöd.

1. Människohandel och exploatering av barn

Människohandel förekommer över hela världen och är idag den tredje största brottsliga verksamheten i världen, näst efter narkotika- och vapenhandel [1]. Utnyttjandet av människor genererar stora vinster, samtidigt som få personer åtalas och döms för brottet [2]. Handeln sker ofta över landsgränser, men förekommer även inom ett lands gränser.

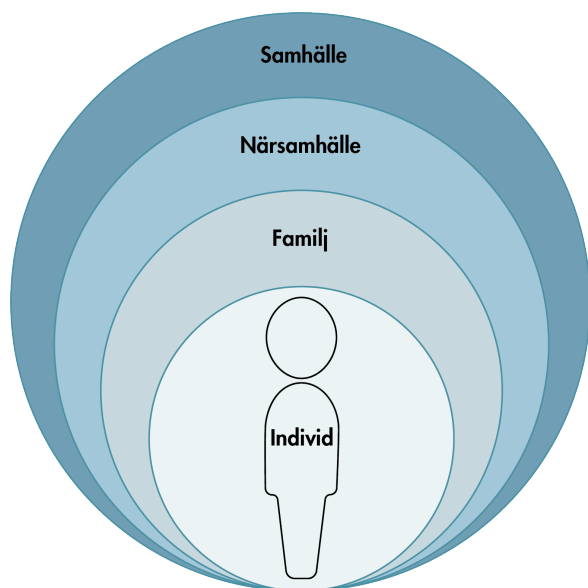
Barnen som utsätts för människohandel kan till exempel tvingas eller förmas att sälja sexuella tjänster, tigga eller gifta sig. De kan också tvingas att begå brott, som att stjäla eller sälja droger. Barn kan också utnyttjas för exempelvis hushållsarbete eller annat arbete, krigstjänst eller bidragsbedrägerier. De kan också bli illegalt adopterade. Ofta är barnen utsatta för flera olika former av exploatering samtidigt. Officiell statistik över antalet barn som utsätts för människohandel varje år är mycket svår att få fram och mörkertalet är stort [3].

Exploatering av barn kan vara en del i brottet människohandel. Exploateringen kan också utgöra något annat brott som till exempel människoexploatering eller sexuellt utnyttjande. **Vad som är människohandel och vad som är annan exploatering av barn i liknande situationer har betydelse för polisen och domstolarna men inte för socialtjänstens arbete.** För socialtjänstens del är det behovet av skydd och stöd hos det enskilda barnet som är i fokus.

Risikfaktorer

Det finns vissa faktorer som, i synnerhet för barn, kan innebära en risk för att bli utsatt för människohandel. Dessa riskfaktorer kan identifieras på individuell nivå, familjerelaterad nivå, i närsamhället eller i samhället i stort.

De familjerelaterade faktorerna pekas ut som de viktigaste. Hit hör till exempel fattigdom, våld, övergrepp och brister i omsorgen om barnet. Individuella faktorer kan handla om olika typer av riskbeteenden eller en funktionsnedsättning. Faktorer i samhället kan handla om att barnet kommer ifrån ett område med hög kriminalitet och sociala normer som accepterar exploatering. Sexualisering av flickor och kvinnor förstärker generellt flickors utsatthet. Hbtq-personer kan mötas av brist på tolerans hos omgivningen, vilket kan ge upphov till känslor av skuld och skam som gör det extra svårt att söka hjälp och medför en ökad utsatthet [4]. Faktorer på samhällsnivå kan också vara politisk och social oro, t.ex. att barnet kommer ifrån ett kon-

flikt- eller krisområde eller tillhör en diskriminerad eller marginaliserad grupp i samhället. Risken bestäms inte enbart av en viss faktor utan det är ofta en kombination av omständigheter som gör att någon blir offer för människohandel [5, 6].

Människohandel med barn i Sverige

Det går inte att ange hur många barn som är utsatta för människohandel i Sverige eftersom mörkertalet sannolikt är stort. Länsstyrelsen i Stockholms län har genomfört en nationell kartläggning [7] som visade att 210 barn hade registrerats som misstänkta offer för människohandel under perioden 2012 till 2015. Det fanns starka indikationer på att lika många av barnen var utsatta för människohandel för sexuella ändamål som för andra ändamål, som stöldbrott, tiggeri eller tungt hushållsarbete. För drygt hälften av *flickorna* fanns indikationer på utsatthet för människohandel för sexuella ändamål men också för stöldbrott och tiggeri. För *pojarna* handlade det framförallt om stölder, men kartläggningen visade även indikationer på utsatthet för människohandel för sexuella ändamål.

Det vanligaste var att barnen kom från ett afrikanskt eller asiatiskt land, följt av ett EU-land eller annat europeiskt land. De flesta av barnen som misstänktes vara utsatta för människohandel var 15 till 17 år, några barn var yngre än 11 år och det förekom även barn som bara var två år.

Sverige kan vara både ursprungsland, destinationsland och transitland för offer för människohandel. Med transitland menas ett land som personen transporteras igenom eller tillfälligt befinner sig i på vägen till destinationslandet.

Vem kan socialtjänsten möta?

Exempel på barngrupper som är särskilt utsatta för människohandel i Sverige är ensamkommande barn, barn i gatusituationer, utsatta EU/EES-medborgare, medföljande barn till personer som är utsatta för människohandel samt barn som utnyttjas i hushållsslaveri, till exempel vissa barn i nätverkshem eller barn som är gifta [8].

Barn i människohandel befinner sig ofta i någon form av beroendeställning till förövaren. De kan exempelvis sakna alternativa sätt att försörja sig själva, ha ett försörjningsansvar för familjemedlemmar eller skulder som ska återbetalas. Många av barnen har tidigt i livet fått axla ett vuxenansvar. De kan vara utsatta för hot mot sig själva eller mot personer i sin närhet. Ibland kan förövaren vara en familjemedlem eller en släkting.

Barn som vistas i Sverige tillsammans med en förälder eller annan omsorgsperson som är utsatt för människohandel kan ha upplevt, sett och hört våld mot personer i sin närhet. De kan vara traumatiserade och bära på känslor av skuld och skam och ha behov som skiljer sig mycket från den vuxnes.

Nedan följer några *exempel* för att illustrera hur villkoren kan se ut för barn som direkt eller indirekt är offer för människohandel eller på annat sätt exploateras. Exempelen är fiktiva men bygger på verkliga händelser.

Claudio kommer från fattiga förhållanden i ett sydeuropeiskt land. En släkting till en granne frågar Claudio om han vill åka med honom till Sverige för att arbeta och tjäna pengar. Enligt mannen ska han arbeta i ett växthus och bo hemma hos arbetsgivaren. Mannen pratar med Claudios mamma och övertygar henne om att Claudio kan tjäna pengar i Sverige. Mannen får en fullmakt från mamman där det står att han får resa med Claudio. Väl i Sverige uppdagas det att det inte finns något arbete. Claudio har inga pengar och kan inte kommunicera på något annat språk än sitt modersmål. Mannen hotar honom och tvingar honom att stjäla för att betala av sin skuld för resan.

Sibel kommer från ett land i södra Europa och har förts till Sverige av släktingar. De reser nu runt för att tigga. Ibland sover de i bilen, ibland på ett härbärke eller i någon lägenhet.

Dusa bor med sina föräldrar i en övergiven verkstadslokal utanför en liten ort i Sverige. Familjen kommer från fattiga förhållanden i Europa och har lockats till Sverige av landsmän med löfte om arbete och en inkomst. Paret som lockat familjen till Sverige bor också i lokalen tillsammans med sitt gemensamma barn. Nu tvingas Dusas föräldrar att tigga flera timmar varje dag och får endast behålla en mycket liten del av sina inkomster. Under tiden får Dusa vara själv i lagerlokalen.

Abena kommer från ett land i västafrika. Hon och hennes småsyskon är föräldralösa och växer upp på barnhem. Utanför skolan blir Abena kontaktad av en kvinna som säger att hon kan få resa till Europa där hon kan få utbildning och jobb. Innan Abena reser får hon genomgå en särskild ceremoni, en så kallad juju-ceremoni. Hon får höra att det vid ceremonin skapas en magisk kraft som binder henne till den som betalat pengar för henne. Den magiska kraften gör att om hon försöker fly så kommer det hända henne eller hennes syskon en hemsk olycka. Abena och några andra flickor får sedan resa med en okänd man till Italien. På resan blir Abena våldtagen av mannen. I Italien hämtas hon upp av en okänd kvinna som för henne till Sverige där hon blir inlåst i en lägenhet och tvingas ha sex mot ersättning. Kvinnan säger att Abena har en skuld till henne för resan till Sverige. När Abena gråter och ber att få resa hem till sina syskon hotar kvinnan henne med Jujun. Efter en tid i Sverige blir Abena gravid.

Li kommer ifrån ett land i Asien. Hennes föräldrar har skickat henne till släktingar i Sverige som har lovat att ta hand om henne mot en mindre ersättning. Familjen som Li bor hos har flera egna barn som är yngre än henne. När hon inte är i skolan måste hon arbeta i hemmet. Hon tar hand om de yngre barnen, tvättar, städar, lagar mat och diskar. Om hon gör någonting fel blir hon slagen. Li vågar inte berätta för sina föräldrar eller någon annan vuxen hur hon har det.

Ayla anländer till Sverige med släktingar och ansöker om asyl. Svenska myndigheter känner inte till att Ayla är gift med sin kusin som också bor i hushållet. Ayla får ta ansvar för skötsel av hemmet och orkar inte med skolan. Efter några månader i Sverige är hon gravid.

Emin är ensamkommande barn. Han lämnade sitt hemland med en förhoppning om att kunna tjäna pengar och få ett bättre liv i Europa. Under resan utnyttjas han av ett kriminellt nätverk för stölder och droghandel. Emin anländer till Sverige. Han ansöker om asyl, placeras på ett HVB och tilldelas en god man. Efter några veckor får han ett samtal från en man från det kriminella nätverket. Mannen ringer flera gånger och säger att han ska döda Emin om han tjallar till polisen. Efter en tid försvinner Emin spårlöst från HVB.

Ajwad har precis fått avslag på sin ansökan om asyl och ska utvisas till hemlandet. Han avviker från det HVB där han har placerats av socialtjänsten för att hålla sig gömd från myndigheterna. Att återvända ser han inte som ett alternativ. Ajwad har ingensans att bo och inga pengar. När en man tar kontakt med honom utanför skolan och erbjuder honom mat och husrum följer han med. Mannen våldför sig på Ajwad. Han säger att Ajwad ska bo hos honom och jobba för honom och om han försöker sticka kommer han bli dödad. Ajwad får fina kläder, mat och droger av mannen. Han tvingas till sex och får transportera droger mellan olika adresser, ibland även utomlands.

Mariam bor med sin familj i Sverige. I familjen är hedern viktig och Mariam kontrolleras hårt av sina föräldrar och bröder. Efter sommarlovet kommer Mariam inte tillbaka till skolan efter ett besök i föräldrarnas hemland. Familjen har bestämt att hon ska stanna kvar där och gifta sig med en man som hon inte känner. Som gift förväntas hon ta hand om barn och hushåll och får inte gå i skolan.

Lär dig mer om människohandel

Kan det vara människohandel? Kortfattad information för myndigheter med flera som kan komma i kontakt med barn som utsatts för människohandel. 2016. Länsstyrelsen Stockholm och Unicef.

Människohandel med barn och unga – webbutbildning

<https://www.nmstsverige.se/yrkesverksamma/utbildningar/manniskohandel-med-barn-och-unga>

Människohandel och exploatering i brottsbalken

Människohandel

I svensk lagstiftning beskrivs brottet människohandel i 4 kap. 1 a § brottsbalken. Den svenska bestämmelsen bygger på den internationella rätten².

Brottet människohandel innefattar flera olika led eller moment. För att en gärning ska klassas som människohandelsbrott mot barn kräver lagen att följande två villkor är uppfyllda:

- Gärningspersonen har vidtagit någon handelsåtgärd.
- Gärningspersonen har ett syfte att exploatera barnet.

Exploateringen behöver alltså inte ha skett för att en person ska kunna dömas för människohandel, en handling i syfte att exploatera barnet är tillräckligt.

Med **handelsåtgärder** menas rekrytering, transport, överföring, mottagande och inhysande. Med **exploatering** avses ett ”otillbörligt användande” av offret för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte. Med **nödläge** menas enligt lagens förarbeten en verkligt svår situation som inte är helt tillfällig eller övergående, där offret är förhindrat att fritt bestämma över sig själv.³

När det handlar om barn finns det inte något krav i lagen på att gärningspersonen har använt sig av tvång, vilseledande eller liknande, vilket är fallet när det gäller vuxna. Barn befinner sig i en så sårbar situation att alla åtgärder som syftar till att barnet ska utnyttjas är människohandel.⁴ Det innebär till exempel att det inte ska spela någon roll för straffansvaret om barnet har samtyckt till exploateringen.

² Brottet människohandel definierades första gången år 2000 i ett tilläggsprotokoll till FN:s konvention om gränsöverskridande organiserad brottslighet, det så kallade Palermoprotokollet (Tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn till FN:s konvention om gränsöverskridande organiserad brottslighet).

³ Proposition 2009/10:152 Förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel, sid. 60 f

⁴ Proposition 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel, sid. 28, 36–37

Närliggande brott

Ett barn som exploateras eller ska exploateras kan vara utsatt för olika brott, varav människohandel är ett. Ibland kan andra brottsrubriceringar aktualiseras för att det inte finns tillräckligt med bevis för människohandel. Människohandelsbestämmelsen är komplicerad och ofta svårtillämpad, inte minst när offret är minderårigt [9].

Nedan ges några exempel på närliggande brott som kan vara bra att känna till.

Sexuell exploatering kan vara ett sexualbrott enligt 6 kapitlet brottsbalken. Som exempel på sexualbrott kan nämnas våldtäkt mot barn eller sexuellt utnyttjande av barn.

Exploatering av en person i tvångsarbete, arbete under uppenbart orimliga villkor och tiggeri kan bestraffas som människoexploatering enligt 4 kap. 1 b § brottsbalken. Enkelt uttryckt kan skillnaden gentemot brottet människohandel beskrivas som att människoexploatering inte förutsätter att någon handelsåtgärd har vidtagits. Straffbestämmelsen avser såväl exploatering utan samband med ett människohandelsförfarande som exploatering som vidtas av någon annan än den som har genomfört människohandeln.⁵

Människosmuggling och människohandel är olika brott. Människosmuggling handlar om att någon hjälper en utlänning att ta sig in i landet illegalt. Migranter som tar hjälp av människosmugglare för att ta sig in i ett land riskerar emellertid att exploateras. Den som smugglas kan till exempel stå i skuld till smugglaren för resan, vilket möjliggör exploatering av personen i destinationslandet.

⁵ Proposition 2017/18:123 Det straffrättsliga skyddet mot människohandel och människoexploatering, sid. 41

2. Barnets rättigheter

Barn har enligt internationell rätt vissa rättigheter som gäller utöver den nationella lagstiftningen. Barn som kan vara eller är offer för människohandel omfattas av flera rättigheter som det är viktigt för socialtjänsten att känna till.

Särskilda rättigheter för offer för människohandel

Genom Europarådets konvention om bekämpande av människohandel⁶ har de stater som har anslutit sig till konventionen kommit överens om att samarbeta för att förhindra och bekämpa människohandel. Enligt konventionen ska staterna ha lagar för skydd och hjälp till människohandelsoffer och effektiva brottsutredningar och åtal. Sverige har anslutit sig till konventionen.⁷

På EU-nivå finns det så kallade människohandelsdirektivet⁸, som har tillkommit för att skapa ett mer sammanhållet synsätt inom EU i kampen mot människohandel. Syftet är att förebygga och lagföra människohandelsbrott och skydda brottsoffrens rättigheter.

Konventionen och direktivet är bindande för Sverige som stat, inte för enskilda myndigheter. Socialtjänstens verksamhet styrs av sociallagstiftningen, i första hand socialtjänstlagen (2001:453), SoL. Den svenska lagen behöver emellertid tillämpas på ett sätt som, så långt det är möjligt, överensstämmer med internationell rätt. Kunskap hos de professionella, bland annat inom socialtjänsten, polisen och Migrationsverket, som möter offer för människohandel om offrens rättigheter är en förutsättning för att rättigheterna ska kunna förverkligas i praktiken. Regeringen har också i sin strategi för mänskliga rättigheter⁹ framhållit att myndigheterna, däribland socialtjänsten, spelar en viktig roll i arbetet med att säkerställa full respekt för Sveriges internationella åtaganden om mänskliga rättigheter.

Enligt konventionen och direktivet har personer som identifieras som offer eller potentiella offer för människohandel rätt till stöd och hjälp före, under och efter en eventuell brottmålsprocess. Det gäller oavsett om personen är villig att vittna. Exempel på rättigheter som nämns i konventionen är ett tryggt boende, akut sjukvård, rådgivning och tolkning. Barn ska ges ytterligare hjälp såsom fysiskt och psykosocialt stöd, tillgång till utbildning och, i förekommande fall, möjlighet att få en förmyndare eller företrädare utsedd. Särskild uppmärksamhet ska också ägnas offer med särskilda behov (särskilt behov som hänger samman med graviditet, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, fysisk eller psykisk sjukdom, eller som grundar sig på att den berörda personen har utsatts för allvarligt fysiskt, sexuellt eller psykiskt våld). Off-

⁶ Europarådets konvention om bekämpande av människohandel, Warszawa den 16 maj 2005, SÖ 2010:8

⁷ Se Proposition 2009/10:152 Förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel

⁸ Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU av den 5 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer och om ersättning av rådets rambeslut 2002/629/RIF

⁹ Regeringens strategi för det nationella arbetet med mänskliga rättigheter, Skr 2016/17:29

rens rättigheter innefattar även rätt till bland annat tillfälligt uppehållstillstånd och, om det är aktuellt, ett tryggt återvändande till hemlandet och återintegrering i samhället.

De bestämmelser i konventionen och direktivet som kan vara särskilt viktiga för socialtjänsten att känna till hänvisas till i kapitlet om socialtjänstens handläggning.

Barnkonventionen

Sverige har anslutit sig till barnkonventionen och har därigenom åtagit sig att garantera rättigheterna enligt konventionen för alla barn och unga i Sverige samt att verka för respekt och främjande av barnets rättigheter internationellt.¹⁰ Från och med den 1 januari 2020 kommer barnkonventionen att gälla som lag i Sverige.¹¹ Vissa artiklar är redan idag inarbetade i bland annat socialtjänstlagstiftningen.

Rättigheterna i barnkonventionen gäller alla barn som rör sig inom och mellan länder, oavsett skälet till deras resa. Alla barns lika rättigheter och skydd mot diskriminering i artikel 2 är också en av de grundläggande principerna i barnkonventionen. Den innebär att rättigheterna i konventionen ska tillförsäkras alla barn inom en stats jurisdiktion, utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess föräldrars eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, etc. De andra grundläggande principerna i barnkonventionen är barnets bästa i artikel 3, barnets rätt till liv och utveckling i artikel 6 samt barnets rätt att uttrycka sin åsikt och få den respekterad som finns i artikel 12. Konventionen innehåller också en lång rad sociala rättigheter, bland annat att barn ska ges skydd mot faror såsom fysiska och psykiska övergrepp, vanvård, bortförande och ekonomiskt eller sexuellt utnyttjande.

¹⁰ Proposition 1989/90:107 Om godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter. Till barnkonventionen har det antagits ett fakultativt (fristående och frivilligt) protokoll som Sverige har tillträtt och som handlar om att motverka försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. Se vidare Proposition 2005/06:68 Försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi – Fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter

¹¹ Proposition 2017/18:186 Inkoppling av FN:s konvention om barnets rättigheter

3. Aktörer för stöd och samverkan

Frågor om människohandel av barn är komplexa och behovet av samverkan, rådgivning och stöd är stort. Nedan beskrivs de aktörer som är särskilt viktiga för socialtjänsten att samverka med och som handläggare hos socialtjänsten kan ta stöd av i ärenden som gäller människohandel eller exploatering. Kortfattat redogörs också för aktörernas arbete i den del det kan ha betydelse för socialtjänsten.

Nationella metodstödsteamet

Nationella metodstödsteamet mot prostitution och människohandel (NMT) leds av Jämställdhetsmyndigheten och består av myndigheter som arbetar mot prostitution och människohandel. Där ingår bland annat Polismyndigheten, Internationella åklagarkammaren, Migrationsverket, socialtjänsten med Mikamottagningen, KAST och KST¹², Arbetsmiljöverket och Skatteverket. NMT utvecklar och effektiviserar samordningen mellan myndigheter och frivilligorganisationer. Målet är att förebygga prostitution och människohandel för alla ändamål i Sverige. En viktig del i arbetet är att förbättra skyddet för utsatta och öka lagföringen av förövare. NMT planerar och genomför insatser, både operativa insatser och insatser på det strukturella planet.

Nationell stödprocess i människohandelsärenden

Inom ramen för NMT har det skapats en särskild stödprocess för människohandelsärenden som riktar sig till kommuner, statliga myndigheter och frivilligorganisationer. Stödprocessen är tillämplig både i ärenden som gäller vuxna och barn.

**NMT:s stödtelefon
har telefonnummer
020-390 000.**

I stödet ingår en stödtelefon för yrkesverksamma som behöver vägledning i enskilda ärenden. Dit kan bland annat socialtjänsten ringa. Där ingår också ett återvändandeprogram för offer för människohandel som vill återvända till sitt hemland. Programmet drivs tillsammans med FN-organet International Organization for Migration. Du kan läsa mer om programmet i kapitel 4, ”En varaktig lösning utifrån barnets bästa”.

I hela landet finns dessutom så kallade regionkoordinatorer mot prostitution och människohandel. De ska bistå myndigheterna, till exempel polisen och socialtjänsten, genom att ge stöd i enskilda ärenden och tillhandahålla kunskap om människohandel och exploatering. Regionkoordinatorerna kan också förmedla kontakter till ansvariga personer hos berörda myndigheter och andra aktörer. På NMT:s webbplats finns kontaktuppgifter till regionkoordinatorerna samt en karta över de olika regionerna där de verkar.

¹² Mikamottagningarna är öppna för personer som får eller har fått ersättning för att ha sex med någon, eller som har blivit skadade genom sex. KAST (Köpare av sexuella tjänster) är till för personer som köper sex, eller som har funderingar kring sexköp. KST (Kompetenscentrum sexuella tjänster) heter verksamheten i Malmö.

Läs mer om stödprocessen

Regionskoordinatorer mot prostitution och människohandel, Stödprocess vid misstänkt människohandel. 2018. Jämställdhetsmyndigheten

Manual vid misstanke om människohandel – skydd och stöd till människohandelsoffer. Syftet med manualen är att vägleda yrkesverksamma och tydliggöra olika aktörers ansvar.

Publikationerna finns på hemsidan
www.nmtsverige.se

Migrationsverket

Migrationsverket ingår i NMT men har också internt i sin organisation byggt upp en struktur för arbete med människohandelsärenden.

De offer för människohandel som Migrationsverket kommer i kontakt med kan ha lämnat sitt hemland på grund av människohandeln. De kan också ha utsatts på vägen hit eller hamnat i människohandel efter ankomsten till Sverige. Ibland har de varit utsatta av samma nätverk både i hemlandet, under resan och i Sverige. Ibland ansöker personerna om uppehållstillstånd först efter att de har påträffats av myndigheter.

Tidsbegränsat uppehållstillstånd före eller under brottsutredning

Migrationsverket kan bevilja en utländsk person som vistas i Sverige ett tidsbegränsat uppehållstillstånd för minst sex månader för att medverka i en brottsutredning och rättegång. Förutsättningen är att personens medverkan som målsägande eller vittne är av betydelse för rättsprocessen. Det finns också möjlighet att ansöka om ett tidsbegränsat uppehållstillstånd i 30 dagar om personen behöver tid att återhämta sig och ta ställning till om han eller hon vill samarbeta med de brottsutredande myndigheterna (så kallad betänketid). Reglerna finns i 5 kap. 15 § utlänningslagen (2005:716), UtL.

Misstänker en förundersökningsledare att ett barn som saknar uppehållstillstånd är utsatt för människohandel kan denne ansöka hos Migrationsverket om att barnet ska beviljas ett tidsbegränsat uppehållstillstånd. Det är polis eller åklagare som är förundersökningsledare.

När ansökan har lämnats in eller beslut har fattats om tidsbegränsat uppehållstillstånd kan kommunen få ersättning för kostnader för bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL samt vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, och lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, LVM. Det framgår av 17 § förordningen (2017:193) om statlig ersättning för asylsökande m.fl.

Polismyndigheten

Polisens roll i ett människohandelsärende är i första hand att utreda om ett brott har begåtts, vem som har begått det samt samla in bevis. Polisen genomför en förundersökning och håller förhör med offret. Förundersökningen

syftar till att samla och säkra bevis som sedan ligger till grund för ett eventuellt åtal. I det arbetet måste polisen vara objektiv och ta fasta på omständigheter som talar både för och emot den misstänkte.

Så snart som möjligt i en förundersökning ska polisen också göra en individuell skyddsbedömning för att fastställa en målsägandes behov av särskilda skyddsåtgärder.¹³

Plattformen Civila Sverige mot människohandel

Plattformens webbplats är www.manniskohandel.se

Plattformen Civila Sverige mot människohandel samlar ett tjugotal organisationer och aktörer i civilsamhället. De verkar för att utsatta för människohandel ska få det skydd och stöd de behöver och har rätt till enligt internationell rätt, t.ex. Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor. Aktörerna erbjuder bland annat skyddat boende, samtalsstöd och långsiktigt stöd. Det finns boenden för kvinnor, för kvinnor och deras barn och ett boende för män. Insatserna kan vara en del av samhällets stöd och finansieras av exempelvis socialtjänsten eller Migrationsverket men plattformen kan också erbjuda ett kompletterande stöd när samhället av olika anledningar inte direkt kan finansiera det eller den utsatte inte vill ta kontakt med myndigheter.

¹³ Se 13 f § förundersökningskungörelsen (1947:948)

4. Socialtjänstens handläggning

I detta kapitel beskrivs de delar i socialtjänstens handläggning som har särskild bäring på barn som kan vara eller är utsatta för människohandel. Kapitlet beskriver därför inte alla delar i socialtjänstens handläggningsprocess av barn som är i behov av skydd och stöd, utan ska ses som ett komplement till följande av Socialstyrelsens publikationer:

Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten. 2015. Socialstyrelsen.

Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänstens arbete med socialtjänstlagen. 2015. Socialstyrelsen.

Ensamkommande barn och unga – Handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter. 2016. Socialstyrelsen.

Andra publikationer av Socialstyrelsen hänvisas till i de avsnitt som specifikt rör dessa. Det gäller även publikationer från andra myndigheter.

Tecken på att ett barn är utsatt för människohandel

För att ett barn som är offer för människohandel ska få rätt skydd och stöd, och sina rättigheter tillgodosedda, behöver socialtjänsten få kännedom om att barnet är utsatt. Misstankar om att ett barn är offer för människohandel kan uppkomma först under socialtjänstens utredning och behöver inte vara anledningen till att socialtjänsten inleder en utredning. Anledningen kan istället vara att barnet är ensamkommande, har begått brott eller använder droger [7]. Det är därför viktigt att socialtjänsten är uppmärksam på tecken som kan indikera att ett barn är utsatt.

Länsstyrelsen i Stockholm och UNICEF har tagit fram en lista på tecken som kan indikera att ett barn är utsatt för människohandel. Några exempel från listan är att barnet saknar Id/pass eller har falska Id-handlingar, att barnet inte kan uppge några kontaktuppgifter till vårdnadshavare eller någon annan person som har ansvaret för barnet, att barnet verkar styrt av någon som ringer barnet ofta och att barnet är involverat i kriminalitet där vuxna finns med i bakgrunden [3]. För fördjupad kunskap om identifiering av barn som kan vara utsatta för människohandel se hänvisning till annat material i avsnittet ”Vem kan socialtjänsten möta?”

Ur Europarådets konvention om bekämpande av människohandel

Artikel 10.2-3

Om de behöriga myndigheterna har skälig anledning att anta att en person har blivit offer för människohandel ska parten se till att personen inte avlägsnas från dess territorium förrän de behöriga myndigheterna har avslutat identifieringsförfarandet och personen i fråga har fått hjälp enligt artikel 12. Om brottsoffrets ålder är obestämd och det finns skäl att tro att offret är ett barn, ska hon eller han antas vara ett barn och ges särskilt skydd i avvaktan på att åldern fastställs.

Ur EU:s människohandelsdirektiv

Artikel 11.2

Medlemsstaterna ska vidta de åtgärder som är nödvändiga för att säkerställa att en person erhåller hjälp och stöd så snart de behöriga myndigheterna har en skälig grundad indikation att anta att personen i fråga kan ha varit utsatt för människohandel.

Artikel 13.2

Om det råder osäkerhet om åldern på en person som har utsatts för människohandel och om det finns skäl att tro att personen är ett barn, ska medlemsstaterna säkerställa att denna person förutsätts vara ett barn så att personen erhåller omedelbar tillgång till hjälp, stöd och skydd.

Så kan ett människohandelsärende aktualiseras

Tecken på att ett barn är utsatt för människohandel kan uppmärksammas i samband med en ansökan, en anmälan eller genom information som kommer in på annat sätt till socialtjänsten. Även andra delar av socialtjänsten än den som handlägger ärenden som rör barn och unga kan uppmärksamma sådana tecken, till exempel de som handlägger ansökningar om ekonomiskt bistånd.

Nedan följer några exempel på hur misstankar om utsatthet kan komma fram i olika typer av situationer.

Ansökan

Socialtjänsten kan få in en ansökan från ett barn om ekonomiskt bistånd till biljetter för en resa till hemlandet och börja fatta misstankar om människohandel. Kanske kommer barnet till socialtjänsten tillsammans med vuxna som uppger sig vara släktingar till barnet. Det kan framkomma att barnet har varit i Sverige under en tid utan att kunna redogöra för vad han eller hon har gjort och utan att kunna uppge kontaktuppgifter till sina vårdnadshavare i hemlandet.

Anmälan

En anmälan kan avse en direkt oro för att ett barn far illa genom människohandel. En sådan anmälan kan till exempel komma in från polisen eller Migrationsverket. En anmälan kan också avse en misstanke om att ett barn far illa på något annat sätt, till exempel en oro för att det utsätts för missförhållanden i hemmet, såsom misshandel. Det kan då visa sig att en del av missförhållandena består i att barnet är utsatt för människohandel eller exploatering. En anmälan kan också komma från skolan på grund av att ett barn inte längre kommer till skolan. När socialtjänsten börjar utreda ärendet kan det

visa sig att barnet har skickats till ett annat land för att giftas bort mot sin vilja och utnyttjas för sexuella ändamål.

Information på annat sätt

Socialtjänsten kan också på annat sätt få information som leder till oro för att ett barn far illa genom människohandel. I socialtjänstens uppsökande verksamhet kan socialtjänsten påträffa barn som utnyttjas för sexuella ändamål och barn som tigger eller spelar musik på allmän plats. Det kan även förekomma att socialtjänsten uppmärksammar att det finns barn vid olagliga boplatser.

Ytterligare ett exempel kan vara en underrättelse från polisen med anledning av att ett barn är misstänkt för ett brott¹⁴. Socialtjänsten kan då ha anledning att misstänka att barnet har begått de kriminella handlingarna på grund av att det är utsatt för människohandel.

Ansvaret att inleda utredning gäller alla barn

Många barn som är eller har varit utsatta för människohandel eller exploatering i Sverige är ensamkommande barn från länder utanför EU men också barn från andra EU-länder förekommer. Barnen kan ha befunnit sig en längre eller kortare tid i Sverige när de kommer till socialtjänstens kännedom.

Kommunernas socialnämnder har enligt SoL ett särskilt ansvar för barn och unga och dessutom ett specifikt ansvar för brottsutsatta barn.¹⁵ **Kommunens yttersta ansvar för stöd och hjälp enligt 2 kap. 1 § SoL gäller för alla barn och unga, oavsett om de har rätt att befinna sig i Sverige och hur länge de har vistats i Sverige.** Det innebär att om socialtjänsten genom en ansökan, anmälan eller information på annat sätt får kännedom om något som kan föranleda en åtgärd av nämnden så ska nämnden utan dröjsmål inleda utredning enligt 11 kap. 1 § SoL. Om barnet inte är bosatt i någon kommun är det den kommun där barnet vistas när behovet uppmärksammas som ansvarar för stöd och hjälp¹⁶.

När det gäller barn som saknar vårdnadshavare i Sverige och som ger sig till känna eller aktualiseras på annat sätt, till exempel genom en anvisning från Migrationsverket, ska socialnämnden alltid inleda en utredning enligt 11 kap. 1 SoL.¹⁷

¹⁴ Polisen ska t.ex. enligt 6 § och 34 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare i vissa fall underrätta socialtjänsten när ett barn är misstänkt för brott.

¹⁵ 5 kap. 1 § och 11 § SoL

¹⁶ 2 a kap. 1–3 § § SoL

¹⁷ Proposition 2005/06:46 Mottagande av ensamkommande barn, sid. 20, 48-49

Ur Europarådets konvention om bekämpande av människohandel

Artikel 12.1

Varje part ska anta lagstiftning eller andra åtgärder som kan behövas för att hjälpa brottsoffren med deras fysiska, psykiska och sociala återhämtning. Denna hjälp ska minst innefatta följande:

a En levnadsstandard som kan trygga deras uppehälle genom åtgärder som lämplig och trygg bostad samt psykologiskt och materiellt bistånd.

b Tillgång till akutsjukvård.

c Hjälp med översättning och tolkning vid behov.

d Rådgivning och upplysning, särskilt om deras lagliga rättigheter och de tjänster som står till deras förfogande, på ett språk som de kan förstå.

e Biträde så att deras rättigheter och intressen kan framföras och beaktas i lämpliga skeden av brottmålsförfaranden mot förövare.

f Tillgång till utbildning för barn.

Ur EU:s människohandelsdirektiv

Artikel 11.5

Hjälp- och stödåtgärder ska åtminstone omfatta en levnadsstandard som kan säkerställa brottsoffrens försörjning, genom åtgärder som tillhandahållande av lämplig och säker bostad och materiellt understöd samt nödvändig sjukvård, och när det är lämpligt psykologiskt stöd, rådgivning och information, översättning och tolkning.

Artikel 11.7

Medlemsstaterna ska ta hand om brottsoffer med särskilda behov när dessa behov har sin grund i, framför allt, om de är gravida, deras hälsotillstånd, eventuella funktionshinder, eventuella mentala eller psykiska störningar, eller på grund av att de har utsatts för allvarliga former av psykiskt, fysiskt eller sexuellt våld.

Barnets bästa

Principen om barnets bästa finns reglerad i artikel 3 barnkonventionen. Den finns också i SoL och LVU.¹⁸ För att komma fram till vad som är barnets bästa måste det göras en bedömning i varje enskild situation utifrån resultatet av en sammanvägning av barnets vilja och åsikt, kunskap om barnet samt vetenskap och beprövad erfarenhet.¹⁹ Tillämpningen av barnets bästa ska genomföras unikt i varje enskilt fall, med utgångspunkt i de specifika omständigheterna för det enskilda barnet. Dessa omständigheter handlar om individuella egenskaper hos barnet eller barnen, som ålder, kön, mognad och erfarenhet. Det kan också ha att göra med att tillhöra en minoritetsgrupp, eller med att ha en fysisk, sensorisk eller intellektuell funktionsnedsättning. Omständigheterna kan även ha att göra med det sociala och kulturella sammanhang som barnet befinner sig i, till exempel om föräldrarna är närvarande eller ej, huruvida barnet bor med dem, kvaliteten på relationerna mellan barnet och dess familj eller omvårdare, livsmiljön ur ett säkerhetsperspektiv,

¹⁸ 1 kap. 2 § SoL och 1 § femte stycket LVU

¹⁹ Jfm proposition 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga, sid. 36

huruvida familj, släkt och omvårdare har tillgång till goda alternativa resurser, osv.²⁰ Bland annat när det gäller ensamkommande barn och barn som har skilts från föräldrarna utanför ursprungslandet krävs en tydlig och heltäckande bedömning av barnets identitet, inklusive hans eller hennes nationalitet, uppväxt, etniska, kulturella och språkliga bakgrund, särskilda utsatthet och behov av skydd.²¹

Ur EU:s människohandelsdirektiv

Artikel 13.1

Barn som är offer för människohandel ska ges hjälp, stöd och skydd. Vid tillämpningen av detta direktiv ska barnets bästa komma i främsta rummet.

Artikel 14.1

Medlemsstaterna ska vidta de åtgärder som är nödvändiga för att säkerställa att de särskilda åtgärder för att på kort och lång sikt bistå och stödja barn som fallit offer för människohandel i deras fysiska och psykosociala återhämtning vidtas efter en individuell bedömning av varje enskilt barns särskilda omständigheter i syfte att finna en varaktig lösning för barnet med beaktande av barnets synpunkter, behov och problem.

Barnets rätt till delaktighet

Rätten att fritt uttrycka sina åsikter och att bli hörd finns reglerad i artikel 12 i barnkonventionen. Denna rätt finns även i SoL och LVU.²² En av förutsättningarna för delaktighet är att barnet får relevant information.

Barnets rätt till information

Det är viktigt att informationen till barnet är anpassad så att barnet förstår informationen och att det är relevant information för situationen. Information behöver lämnas så tidigt som möjligt om sådant som socialtjänstens roll, vad som kommer att hända framöver, brottsoffers rättigheter samt vilket stöd som finns att få [3,10].

Samtal med barn

Att samtala med barn som är eller kan vara offer för människohandel kan ställa professionella inför utmaningar. Barnet kan känna en rädsla för att berättas om sina upplevelser på grund av hot från förövaren och för att framtiden, och möjligheten att få skydd, verkar oviss. I vissa fall kan barnet känna lojalitet med förövaren eftersom barnet kan uppleva denna person som sin enda trygghet. Barnet kan vara traumatiserat på grund av tidigare upplevelser och erfarenheter och därför hysa misstro mot vuxna och myndighetspersoner. Barnet kan också känna starka känslor av skam över handlingar som barnet har utsatts för eller förmåtts att begå.

²⁰ FN:s kommitté för barnets rättigheter. Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 14, 2013, paragraf 48

²¹ Se FN:s kommitté för barnets rättigheter. Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 6, 2015, paragraf 20

²² 11 kap. 10 § SoL och 36 § LVU

Läs mer

Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården. 2018. Socialstyrelsen

Den långa resan – Möten med barn som misstänks vara utsatta för människohandel och sexuell exploatering. 2015. Länsstyrelsen Stockholm och Linköpings universitet.

Samtal genom tolk

När det behövs ska en myndighet använda tolk och se till att översätta handlingar så att den enskilde kan ta tillvara sin rätt.²³ Det är viktigt att inte förlita sig på tolkning från familjemedlemmar, vänner eller andra som påträffas med barnet. Det finns en risk för att det är den som utsätter barnet för människohandel som erbjuder sig att översätta [10].

Läs mer

Att samtala genom tolk – En kort vägledning. 2016. Socialstyrelsen.

Säkerställa skydd för barnet

När socialnämnden får en anmälan om att ett barn misstänks fara illa ska den genast göra en bedömning av huruvida barnet eller den unge är i behov av omedelbart skydd enligt 11 kap. 1 a § första stycket SoL. Barnets behov av skydd kan också behöva övervägas vid fler tillfällen under en utredning om skydd och stöd, liksom vid genomförandet och uppföljningen, eftersom barnets situation kan ändras över tid.

Att ha kännedom om de risker som barnet möter är viktigt när socialtjänsten bedömer vad som är det bästa för barnet. Det är vanligt att barn som är utsatta för människohandel försvinner när de uppmärksammas av socialtjänsten [7, 8, 11, 12, 13]. Barnen befinner sig ofta i beroendeställning till förövaren. Det kan finnas en kedja av personer bakom dessa barn. Det kan bland annat vara rekryterare, pojk- och flickvänner, transportörer och hyresvärdar [3]. Det betyder att många personer kan vara beroende av att barnet utnyttjas och därför inte vill att barnet ska aktualiseras hos socialtjänsten. Dessa personer kan vilja hämta barnet eller försöka påverka barnet att själv avvika. Barnet och/eller barnets familj och vänner kan vara utsatta för hot. Barnet kan också ha egna barn i hemlandet som kan vara utsatta för hot.

Det är viktigt att kontinuerligt samverka med polisen för att hålla sig uppdaterad om hotbilden mot barnet liksom att ha kontakt med barnets boende. Även kontakt med andra aktörer som till exempel god man, skola och fritidshem kan vara aktuellt då de kan ha kännedom om hur den aktuella situationen ser ut för barnet.

²³ 13 § förvaltningslagen (2017:900)

Våld i nära relationer

Barn som är utsatta för människohandel kan också vara utsatta för våld alternativt ha bevittnat våld eller andra övergrepp av närstående. Med närstående menas varje person som den våldsutsatta bedöms ha en nära och förtroendefull relation till²⁴.

Läs mer

Våld – Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer. 2016. Socialstyrelsen.

Polisanmälan

Socialnämnden bör vid misstanke om brott mot ett barn enligt 3, 4, eller 6 kap. brottsbalken eller lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor skyndsamt göra en polisanmälan, såvida det inte strider mot barnets bästa.²⁵ Människohandel och människoexploatering är brott enligt 4 kap. brottsbalken och sexualbrott mot barn är brott enligt 6 kap. brottsbalken.

Utredningen av barnets situation

En utredning av ett barn som kan vara eller är utsatt för människohandel har behov av socialtjänstens insatser ska genomföras med samma utgångspunkt som andra utredningar som rör barns behov av skydd och stöd. Grundfrågan vid utredningen är densamma som vid andra barnutredningar: Har barnet behov av skydd och stöd och hur kan det behovet tillgodoses? Det gäller oavsett om en polisanmälan leder till åtal eller inte. Om misstankar om brott uppkommer under utredningstiden kan det innebära att utredningen behöver ändra inriktning för att socialtjänsten ska kunna bedöma barnets behov av skydd och stöd.

BBIC som stöd i arbetet

Ett sätt att ge arbetet struktur och säkerställa att utredningen beskriver det aktuella barnets situation och behov är att använda *Barns behov i centrum* (BBIC) som stöd. BBIC grundprinciper och BBIC-triangeln är ett stöd även i arbetet med barn som misstänks vara utsatta för människohandel. I BBIC-triangelnns tre sidor finns det relevanta områden och delområden som kan behöva ingå i utredningsarbetet för att få en helhetsbild av barnets situation. Under triangelnns alla delområden presenteras *risk- och skyddsfaktorer* och *viktiga aspekter*. BBIC ger stöd till handläggaren från det att ett ärende aktualiseras till dess att det avslutas efter genomförd insats.

²⁴ Proposition 2006/07:38 Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor, sid. 31

²⁵ SOSFS 2014:6, sid. 6

Läs mer

Grundbok i BBIC och Metodstöd för BBIC som ger konkret stöd och hjälp för utredning, genomförande och uppföljning av ärenden som rör barns behov av skydd och stöd.

Barnets identitet

För att kunna bedöma vad som är barnets bästa krävs bland annat en utredning av barnets identitet²⁶. Barn som är utsatta för människohandel saknar emellertid ofta identitetshandlingar [7]. Det förekommer också att förövare i kontakt med polis och socialtjänst uppger sig vara vårdnadshavare eller släkt med barnet alternativt att de har handlingar som ska visa att de fungerar som vårdnadshavare med tillstånd att resa utomlands med barnet [9].

Att barnet saknar identitetshandlingar eller uppger falska identitetsuppgifter, liksom att vuxna som uppger sig ha släktskap till barnet vill hämta barnet, är tecken på att barnet kan vara utsatt för människohandel [3]. Det finns därför skäl för socialtjänsten att vara extra observant i sådana situationer och att inte förutsätta att de som uppger sig vara närstående har rätt att ta hand om barnet.

Om socialtjänsten misstänker att den identitet som barnet och/eller den vuxne uppger inte är korrekt kan socialtjänsten vända sig till polisen eller Migrationsverket med önskemål om hjälp med att undersöka id-handlingar och att identifiera barnet. Det är dock många gånger en svår uppgift även för dessa myndigheter. Socialtjänsten kan också behöva kontakta hemlandets sociala myndigheter för att inhämta information om barnets och vårdnadshavarnas identitet. Läs mer i detta kapitel, ”Informationsutbyte och kontakt med utländska myndigheter”, om hur socialtjänsten kan gå till väga i kontakten med sociala myndigheter i utlandet.

Ur Europarådets konvention om bekämpande av människohandel

Artikel 10.4 b-c

Så snart en underårig utan medföljande vuxen har identifierats som ett brottsoffer ska varje part vidta nödvändiga åtgärder för att fastställa barnets identitet och nationalitet samt göra sitt bästa för att söka rätt på barnets familj, om det ligger i barnets intresse.

God man för ensamkommande barn

Om ett barn har kommit ensam till Sverige eller blivit ensamt här, ska en god man utses enligt 2 § lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn, om det inte är uppenbart obehövt. Den gode mannen ska i vårdnadshavares och förmyndares ställe ansvara för barnets personliga förhållanden och sköta dess angelägenheter. Lagen är inte begränsad till asylsökande barn utan kan aktualiseras också för andra barn som vistas här, till exempel barn från EU/EES-området.

²⁶ Se FN:s kommitté för barnets rättigheter. Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 6, 2015, paragraf 20

Efterforska familjemedlemmar

För barn som inte ansöker om asyl eller barn som beviljas uppehållstillstånd och som är aktuella hos socialtjänsten har socialtjänsten ett ansvar att efterforska var barnets familjemedlemmar finns. Detta följer av 6 kap. 1 § fjärde stycket SoL, som stadgar att vården bör utformas så att den främjar barnets samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön.

Ett barn kan ha lämnat hemmet på grund av våld och övergrepp i familjen. Innan socialtjänsten börjar söka efter barnets föräldrar är det därför viktigt att undersöka barnets relation till sina vårdnadshavare.

Inhämta information från andra myndigheter – skyddsbehov bryter sekretess

Socialtjänsten kan behöva inhämta information om barnet från bland andra Migrationsverket och polisen. Myndigheter, deras anställda och övriga verksamheter inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som omfattas av anmälningsskyldigheten enligt 14 kap. 1 § SoL, är enligt 14 kap. 1 § tredje stycket SoL skyldiga att lämna socialnämnden alla uppgifter som kan vara av betydelse för utredningen av ett barns behov av skydd och stöd. Anmälningsskyldigheten enligt SoL bryter enligt 10 kap. 28 § första stycket offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL, sekretessen mellan myndigheter. Uppgiftsskyldigheten gäller även om någon annan har gjort anmälan eller om socialnämnden har inlett en utredning på eget initiativ²⁷. Skyldigheten att lämna ut uppgifter gäller bara sådant som har betydelse för den aktuella utredningen. Andra uppgifter om en person som kan finnas hos exempelvis en myndighet behöver alltså inte lämnas ut.²⁸ Socialnämnden bedömer vilka uppgifter som behövs för den fortsatta utredningen. Ansvaret för sekretessprövningen ligger dock på den utlämnande myndigheten.

Informationsutbyte och kontakt med utländska myndigheter

Vid oklarhet om barnets identitet och vem som är vårdnadshavare eller andra uppgifter om barnets hemförhållanden kan information behöva inhämtas från hemlandets sociala myndigheter. Om barnet ska återvända till hemlandet behöver man också upprätta kontakt med myndigheterna på plats. Utrikesdepartementet (UD) som är centralmyndighet i Sverige för bland annat Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention, som rör frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn, kan vara behjälplig i dessa kontakter. Du kan läsa mer om den internationella regleringen i kapitel 6 ”Socialtjänstens behörighet i internationella situationer samt erkännande och verkställighet av domar och beslut”. Både förordningen och konventionen gäller som

²⁷ SOU 2009:68 Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU), sid. 253

²⁸ Proposition 1989/90:28 Om vård i vissa fall av barn och ungdomar, sid. 132

För att kontakta UD, vänd er till den civilrättsliga gruppen på enheten för konsulära och civilrättsliga ärenden (UC-KC). De kontaktas via växeln: 08-405 10 00, via mejl: ud-kc@gov.se

svensk lag och ger myndigheter i ett land formellt stöd att under vissa förutsättningar utbyta information och samarbeta med myndigheterna i ett annat land där förordningen/konventionen är tillämplig, bland annat i ärenden gällande skydd av barn.

Det finns inga formkrav för hur informationsutbyte med myndigheter i andra länder ska gå till. UD kan fungera som en länk för kontakt och samarbete. Socialtjänsten kan till exempel skriva ett brev som UD skickar till centralmyndigheten i barnets hemland för vidarebefordran till ansvarig myndighet där. Den vidare kontakten kan sedan utvecklas på olika sätt, beroende på vilket land det gäller och hur de sociala myndigheterna i det landet arbetar. I vissa fall kan kontakten skötas av de sociala myndigheterna i respektive land själva, i andra fall går all information via centralmyndigheterna. I vissa fall, särskilt om ett ärende gäller ett land där Bryssel II-förordningen eller konventionen inte är tillämplig kan det istället vara aktuellt att kontakta det aktuella landets ambassad eller konsulat för information om vart och till vem socialtjänsten kan vända sig.

Sekretessprövning

I de fall sociala myndigheter i utlandet efterfrågar information från socialtjänsten i Sverige behöver socialtjänsten göra en sekretessprövning. Så kan även vara fallet när socialtjänsten vill inhämta information från utlandet och i samband med det behöver lämna information om det aktuella barnet.

Av 8 kap. 3 § p. 2 OSL framgår att en uppgift, för vilken sekretess gäller, får röjas för en utländsk myndighet eller en mellanstatlig organisation om uppgiften i motsvarande fall skulle få lämnas ut till en svensk myndighet. Av 26 kap. 9 § OSL framgår att det under vissa förutsättningar är möjligt att lämna uppgifter om ett barn eller någon närstående till barnet från en myndighet inom socialtjänsten till en annan sådan myndighet. Förutsättningen är att uppgifterna behövs för att ge den enskilde nödvändig vård, behandling eller annat stöd. Det är alltså möjligt att lämna information, som omfattas av sekretess utan den enskildes samtycke, till utländska sociala myndigheter i de fall det skulle vara möjligt att lämna motsvarande uppgifter till socialtjänsten i Sverige.

För att kunna lämna ut information måste socialtjänsten enligt 8 kap. 3 § p. 2 OSL också pröva huruvida det är förenligt med svenska intressen att uppgifter lämnas till den utländska myndigheten eller den mellanfolkliga organisationen. Prövningen påverkas av flera olika omständigheter, bland annat vilka relationer Sverige har till det land det gäller, och vilka relationer som finns mellan den svenska och den utländska myndigheten. Det är socialtjänsten som ska göra prövningen men det går att samråda med UD.²⁹ Justitieombudsmannen (JO) har i ett fall ansett att socialnämnden, med hänsyn till socialnämndens särskilda ansvar för barn och unga, kunnat tillämpa 26 kap. 9 § OSL tillsammans med 8 kap. 3 § OSL för att möjliggöra ett samarbete mellan en svensk socialnämnd och de sociala myndigheterna i en dansk kommun.³⁰

²⁹ Proposition 1981/82:186 Om ändring i sekretesslagen (1980:100) m.m., sid. 57 f. och sid. 61

³⁰ JO 2002/03 sid. 273

Anmäla oro till utländska sociala myndigheter

När socialtjänsten i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn som har sin hemvist i ett annat land far illa, kan socialtjänsten lämna information om denna oro till hemvistlandets sociala myndigheter (se 8 kap. 3 § p. 2 OSL och beskrivning ovan).

Läs mer

Anmäla oro för barn – Stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare. 2014. Socialstyrelsen.

En varaktig lösning utifrån barnets bästa

Barn som är utsatta för människohandel eller exploatering kommer från många olika länder och har olika bakgrund. Ibland kan barnets föräldrar ha varit aktiva i att utnyttja barnet men föräldrarna kan också ha blivit tvingade eller lurade till att sälja sitt barn. Barnet kan ha med sig egna barn eller ha egna barn kvar i hemlandet. Vad som är barnets bästa är en bedömning i varje enskild situation och behöver utgå ifrån de alternativ som står till buds. De beslut som fattas av behöriga myndigheter behöver inriktas på att hitta en hållbar lösning som säkerställer det individuella barnets grundläggande behov och rättigheter över tid och dessutom tar till vara barnets egna förmågor och resurser.³¹ För att kunna avgöra vad som är barnets bästa i ett gränsöverskridande ärende behöver myndigheter i olika länder som regel samarbeta med varandra. Läs mer i detta kapitel under rubriken ”Informationsutbyte och kontakt med utländska myndigheter”.

Återvända hem

När personer som har utsatts för människohandel återvänder hem står de ofta inför stora utmaningar, som ekonomiska problem, sociala orättvisor, diskriminering eller konflikter och oroligheter. Dessa faktorer ökar risken för att på nytt hamna i människohandel. Denna risk är som störst upp till två år efter att en person har flytt ifrån eller räddats ur utnyttjandesituationen. Barn, kvinnor och unga vuxna är mest utsatta, särskilt om de saknar stöd eller stöts bort av sin familj eller lokalsamhället vid hemkomsten [14].

För barn som är aktuella hos Migrationsverket sköter myndigheten som regel återvändandet. För att ett barn ska kunna sändas till sitt hemland efter avslag på ansökan om uppehållstillstånd krävs det att det finns ett ordnat mottagande i hemlandet³².

För barn som inte är aktuella hos Migrationsverket kan socialtjänsten behöva kontakta hemlandets sociala myndigheter för att planera och samordna återvändandet. Det är viktigt att socialtjänsten då säkerställer att det finns ett lämpligt mottagande för barnet i hemlandet innan hemresan sker där barnet

³¹Se vidare Transnational child protection: Practical guide for caseworkers and case officers. Council of the Baltic Sea States (CBSS). Se även The Oslo Conclusions on Identifying Children at Risk of Exploitation and Trafficking, 2017. CBSS.

³² 12 kap. 3 a § utlänningslagen (2005:716)

kan få sina behov och rättigheter tillgodosedda och att barnet är skyddat under resan. Det finns annars en risk att barnet försvinner och på nytt hamnar i utsatthet.

Ur Europarådets konvention om bekämpande av människohandel

Artikel 16.2

När en part återsänder ett brottsoffer till en annan stat ska detta ske med vederbörlig hänsyn till personens rättigheter, värdighet och säkerhet och till läget i eventuella rättsliga förfaranden knutna till den omständigheten att personen är ett offer för människohandel, och återvändandet ska helst ske frivilligt.

Artikel 16.7

Brottsoffer som är barn ska inte återsändas till en stat om en risk och säkerhetsbedömning tyder på att ett sådant återvändande inte skulle vara bäst för barnet

Återvändandeprogrammet

Om barnet ska återvända till sitt hemland kan det ske genom det svenska Återvändandeprogrammet Människohandel Prostitution (ÅMP). Programmet finansieras av Jämställdhetsmyndigheten och genomförs av FN:s migrationsorgan International Organization for Migration (IOM).

Genom återvändandeprogrammet ges offret stöd före, under och efter återvändandet. Det kan handla om att ta reda på hur situationen ser ut i hemlandet för den som återvänder, att genomföra praktiska arrangemang kring resan och att ledsaga ett barn som reser, att hjälpa till att planera och genomföra återintegration i hemlandet och att följa upp situationen [15]. Ansökan om deltagande i programmet kan göras av regionskoordinatorerna mot prostitution och människohandel. En förutsättning är att personen det gäller vill återvända till sitt hemland.

Programmet kan användas både för vuxna och barn. Även barn till förövare har erhållit stöd genom programmet vid återvändande till sitt hemland.³³

Ibland kan en sökande behöva återvända till det land där han/hon först ansökte om uppehållstillstånd, i enlighet med Dublinförordningen³⁴, för att få sin ansökan prövad där. Om tillfälligt uppehållstillstånd för reflektionsperiod eller till bevisperson i brottmål meddelats i enlighet med 5 kap. 15 § UtL gäller detta emellertid framför Dublinförordningen. Återvändandeprogrammet kan användas även vid överföring till ett annat land i enlighet med Dublinförordningen.

³³ Barn som har fått avslag på ansökan om uppehållstillstånd och som ska återvända till hemlandet kan också ingå i programmet på ansökan av MIV

³⁴ Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 604/2013 av den 26 juni 2013 om kriterier och mekanismer för att avgöra vilken medlemsstat som är ansvarig för att pröva en ansökan om internationellt skydd som en tredjelandsmedborgare eller en statslös person har lämnat in i någon medlemsstat

Ur Europarådets konvention om bekämpande av människohandel

Artikel 16.5

Varje part ska anta lagstiftning eller vidta andra åtgärder som kan behövas för att inrätta repatrieringsprogram under medverkan av berörda nationella eller internationella institutioner och icke-statliga organisationer. Syftet med dessa program är att förebygga att personer åter blir brottsoffer.

**För mer information och stöd i enskilda ärenden,
kontakta NMT:s stödtelefon.**

Läs mer om återvändande

Manual för frivilligt återvändande och återintegrering för personer utsatta för människohandel och prostitution i Sverige – Praktiska riktlinjer för personal hos myndigheter och frivilligorganisationer. 2014. IOM och Länsstyrelsen Stockholm.

Återvändandeprogrammet. Information för myndigheter och frivilligorganisationer. IOM och Länsstyrelsen Stockholm.

Kan det vara människohandel? 2015. Länsstyrelsen Stockholm och UNICEF.

Placerade barn som ska eller eventuellt kommer att utvisas eller avvisas – en genomgång av ansvar, rättsläge och samverkan. 2013. Socialstyrelsen, Migrationsverket, SKL.

Stanna i Sverige

Om barnet kommer ifrån ett annat land krävs uppehållstillstånd alternativt uppehållsrätt för EU/EES-medborgare för att barnet ska kunna stanna lagligen i Sverige.

Alla EU/EES-medborgare har rätt att vistas tillfälligt i Sverige i upp till tre månader. Därefter krävs att villkoren för uppehållsrätt är uppfyllda. Detta följer av 3 a kap. 1§ UtLL. Upphållsrätt föreligger enligt 3 a kap. 3 § UtLL för arbetstagare, egenföretagare, arbetssökande samt deras familjemedlemmar. För övriga personer krävs att de har möjlighet att försörja sig samt har en heltäckande sjukförsäkring.

Läs mer om uppehållsrätt

Vägledning för socialtjänsten i arbetet med EU/EES-medborgare. 2017. Socialstyrelsen.

För de personer som inte har uppehållsrätt och vistas i Sverige mer än tre månader krävs enligt 2 kap. 5 § UtlL istället uppehållstillstånd.

Att ha varit utsatt för människohandel eller exploatering är i sig inte grund för uppehållstillstånd i Sverige. De omständigheter som framkommer kan emellertid leda till att personen får uppehållstillstånd som flykting eller skyddsbehövande enligt 4 kap. 1–2 och 2a §§ UtlL eller på grund av synnerligen ömmande omständigheter enligt 5 kap. 6 § UtlL. Faktorer som ska beaktas vid bedömningen av huruvida det föreligger synnerligen ömmande omständigheter är hälsotillstånd, anpassning till Sverige och situationen i hemlandet. Enligt bestämmelsen får barn beviljas uppehållstillstånd även om de omständigheter som kommer fram inte har samma allvar och tyngd som krävs för att tillstånd ska beviljas vuxna personer.

Personer från EU/EES-området aktualiseras oftast hos Migrationsverket i samband med att det görs en ansökan om tillfälligt uppehållstillstånd för reflektionsperiod eller för bevisperson i brottmål. Asyl beviljas inte till EU-medborgare eftersom det i Europa anses finnas tillräckligt väl fungerande rättsvårdande myndigheter som kan bereda enskilda skydd.³⁵ Sökande från en annan medlemsstat kan dock i vissa fall beviljas uppehållstillstånd på grund av synnerligen ömmande omständigheter enligt 5 kap. 6 § UtlL.

Om ett barn behöver vårdas med stöd av LVU kan det beviljas ett tidsbegränsat uppehållstillstånd enligt 5 kap. 12 § UtlL. Vidare har ett barn som placeras i Sverige av myndigheterna i en annan stat, i enlighet med bestämmelserna i 6 kap. 11 a § SoL, rätt till uppehållstillstånd i minst ett år enligt 5 kap. 15 c § UtlL. Ansökan om uppehållstillstånd ska göras av socialnämnden.

Insatser enligt LVU

När ett ärende har anknytning till flera länder finns regler för att avgöra vilket lands myndigheter och domstolar som har rätt att fatta beslut. Om socialtjänsten överväger att fatta beslut enligt LVU för ett barn i ett ärende med internationell anknytning, måste socialnämnden därför först ta ställning till sin egen behörighet, det vill säga sin rätt att fatta beslut i förhållande till andra länders myndigheter. De tillämpliga reglerna om behörighet finns i Bryssel II-förordningen³⁶ och i lagen om 1996 års Haagkonvention³⁷.

Grundprincipen är att domstolar och myndigheter i ett land får fatta beslut om vård av ett barn om barnet har sin hemvist i det landet. Om barnets hemvist inte kan fastställas eller om barnet är asylsökande har myndigheterna också rätt att fatta alla beslut om vård av barnet. Myndigheterna i det land där barnet vistas, men inte har hemvist, kan som utgångspunkt endast fatta beslut om akuta åtgärder till skydd för barnet i enlighet med sin nationella lagstiftning. Mer information om behörighet i internationella situationer och innebörden av hemvist finns i kapitel 6 ”Socialtjänstens behörighet i internationella situationer samt erkännande och verkställighet av domar och beslut”.

³⁵ Protokoll som fogas till Fördraget om upprättandet av Europeiska gemenskapen - Protokoll (nr 29) om asyl för medborgare i Europeiska unionens medlemsstater (1997)

³⁶ Rådets förordning (EG) nr 2201/2003 av den 27 november 2003 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar samt om upphävande av förordning (EG) nr 1347/2000

³⁷ Den i Haag den 19 oktober 1996 dagtecknade konventionen om behörighet, tillämplig lag, erkännande, verkställighet och samarbete i frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn

I svensk rätt finns möjlighet till akuta åtgärder till skydd för ett barn i 6 § LVU. Som en av förutsättningarna för ett omedelbart omhändertagande anges att den unge sannolikt ”behöver beredas vård med stöd av denna lag”. Det har ibland tolkats som att ett omedelbart omhändertagande förutsätter att det fortsatta vårdbehovet kommer att tillgodoses med stöd av just LVU.

I promemorian Omedelbart omhändertagande av barn i internationella situationer, Ds 2017:49, analyseras de rättsliga förutsättningarna för att omedelbart omhänderta barn och unga i internationella situationer. Utredaren konstaterar att domstolarna har tillämpat bestämmelsen på olika sätt samt att vägledande avgöranden från Högsta förvaltningsdomstolen saknas. Utredaren menar emellertid att det finns mycket som talar för att syftet med LVU-lagstiftningen aldrig varit något annat än att de barn och unga som vistas i Sverige vid behov av brådskande insatser ska kunna bli föremål för ett omedelbart omhändertagande. Enligt utredaren borde kommunens yttersta ansvar rimligen innefatta att kommunen i vart fall i brådskande situationer ska kunna ingripa till skydd för barn och unga som vistas där, oavsett var deras hemvist är. Utredaren betonar vikten av att lagstiftningen av rättssäkerhetsskäl, då beslut enligt LVU är en ingripande åtgärd för den enskilde, klart och entydigt anger myndigheternas befogenheter och föreslår därför att en ny förtydligande bestämmelse ska införas i LVU.

Placering av barnet

Barn som är utsatta eller misstänks vara utsatta för människohandel kan behöva en placering i ett hem där de kan vara skyddade.³⁸

Läs mer

Barn och unga i familjehem och HVB – Handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter. 2013. Socialstyrelsen.

Barn som avviker från sin placering

Det är vanligt att barn som har blivit utsatta för människohandel och blir placerade i ett hem avviker från sin placering [7, 8, 9, 12]. En grupp som har uppmärksamats i detta avseende är de ensamkommande barnen [13, 14]. Eftersom barnen utgör en viktig ekonomisk investering för förövarna kan barnen blir upphämtade och tvingade, ibland med våld, till att följa med av sina förövare. Barnen kan också rymma för att mer eller mindre på eget initiativ återvända till sina förövare. De kan ha isolerats socialt, frångått möjligheter till utbildning och känslomässigt knutits till förövarna. Barnen saknar också ofta tilltro till myndigheter, särskilt polisen, och ser sig inte heller alltid som offer för ett brott [9]. Det kan också handla om att tillvaron på en institution känns outhärdlig, att barnen inte är vana att göra som det blir tillsagda eller inte tror att det kan få skydd där det är. Det kan då kännas säkrare att ge sig av och få ett visst beskydd av de personer som utsatt barnet för människohandel [5]. Barnen kan också ha skulder att betala av eller känna försörjningsansvar för familjemedlemmar.

³⁸ Vilka alternativ som finns framgår av 6 kap. 1 § och 6 kap. 6 § tredje stycket SoL

Att beakta inför en placering

Det är en svår uppgift för socialtjänsten att förhindra att barn avviker i samband med en placering. Faktorer som kan påverka placeringens utformning är om det finns risk för att förövarna försöker hämta med sig barnet från boendet eller försöker påverka barnet att lämna boendet. I denna bedömning är det viktigt att socialtjänsten samverkar med polisen som kan ha information om hur hotbilden mot barnet ser ut.

Val av placeringsform

En bedömning av barnets behov behöver göras i varje enskilt fall. En faktor att ta ställning till är att HVB kan ha olika inriktningar. I socialtjänstens utredning av om ett familjehem är ett lämpligt alternativ ska en bedömning göras av hemmets allmänna förutsättningar att erbjuda barn vård som bland annat är trygg och säker³⁹. Som en del i utredningen är det därför viktigt att vara medveten om att den enskilda familjen kan uppleva oro på grund av den hotbild som finns mot barnet och även känna oro för hur detta hot kan påverka övriga medlemmar i familjehemmet.

Geografisk placering

I enlighet med den så kallade närhetsprincipen ska en placering nära hemmet eftersträvas.⁴⁰ Barnets bästa måste emellertid alltid vara avgörande för var placeringen sker och undantag kan t.ex. göras om barnets behov av trygghet motiverar det.⁴¹ Vissa barn kan uppleva en trygghet i att bli placerade långt ifrån den plats där de blivit utsatta och där hotet finns. En sådan placering är dock ingen garanti för att förövarna inte försöker hämta barnet.

Motivera barnet

I vissa fall har barnet en nära koppling till sin förövare och det kan vara svårt för barnet att bryta den kontakten. Barnet kan uppleva en trygghet i det liv som han eller hon lever och har kanske vänner som lever samma slags liv. Barnet kan också själv vara både offer och förövare. Socialtjänsten behöver då hitta ett sätt att motivera barnet att bryta sig ur den tillvaron.

Under placeringen

Länsstyrelsen i Stockholm har tagit fram en samverkansplan kring ensamkommande barn som försvinner i Stockholms län [16]. I planen finns en checklista med exempel på riskbeteenden som är tänkt att vara till stöd för personalen på ett boende. Planen kan vara bra för handläggare inom socialtjänsten att känna till i samarbetet med boendet.

Uppmärksammar boendet att barnet är utsatt för en risk som inte tidigare är känd eller att en känd risk har förvärrats har boendet skyldighet att återkoppla hur uppdraget går och en anmälningsskyldighet om barnet misstänks fara illa⁴².

³⁹ 4 kap. 1 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2012:11) om socialnämndens ansvar för barn och unga i familjehem, jourhem eller hem för vård eller boende

⁴⁰ Proposition 1979/80:1 Om socialtjänsten, sid. 214 f och sid. 307

⁴¹ Jfr SOU 1979/80:44 sid. 74 f

⁴² Se 6 kap. 7 b § SoL och 14 kap. 1 § SoL

5. Socialtjänstens handläggning av ärenden gällande barn som vistas utomlands

Det händer att socialtjänsten får in anmälningar om oro eller information på annat sätt om att barn, med hemvist i Sverige, befinner sig utomlands och behöver skydd och stöd från myndigheterna. Vissa av barnen kan vara utsatta för eller riskera att bli utsatta för människohandel eller exploatering genom till exempel tvångsgifte, sexuell exploatering, hushållslaveri eller tvångsrekrytering. De kan ha frångått resehandlingar och sakna medel för hemresa. De kan också ha en begränsad rörelsefrihet.

Ibland kan det vara de sociala myndigheterna i vistelseslandet som kontaktar svenska myndigheter. En anmälan om oro kan också komma från exempelvis skolan, elevhälsan eller hälso- och sjukvården om barnet har uteblivit därifrån. Det kan också vara UD som informerar socialtjänsten.

Kommunens yttersta ansvar gäller

Det är i första hand vårdnadshavaren som ska se till att barnet kommer hem till Sverige. Kommunen har emellertid det yttersta ansvaret för dem som vistas i kommunen. Enligt rättspraxis⁴³ upphör inte vistelsen för att en person tillfälligt vistas utomlands, om avsikten är att återvända till Sverige. SoL och LVU gäller alltså för barn som vistas i utlandet och de insatser som socialtjänsten kan behöva bistå med är ekonomiskt bistånd samt utredning och insatser för barnets skydd och stöd. Socialtjänstens närmare möjligheter att agera beror på omständigheterna i det enskilda fallet och vilket land som barnet vistas i. Som regel behöver socialtjänsten samarbeta med utrikesförvaltningen, det vill säga UD och ambassader och konsulat utomlands.

Samarbete inom ramen för Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention

Om ett barn med hemvist i Sverige vistas utomlands i ett land som omfattas av Bryssel-II förordningen eller 1996 års Haagkonvention kan centralmyndigheterna i respektive land hjälpa till att etablera kontakt och samarbete mellan myndigheterna i de båda länderna i syfte att återföra barnet till Sverige. I Sverige är Utrikesdepartementet centralmyndighet. Mer information om detta finns i kapitel 6, ”Socialtjänstens behörighet i internationella situationer samt erkännande och verkställighet av domar och beslut”.

⁴³ RÅ 1987 ref. 174 och RÅ 1995 ref. 70

När barnet vistas i ett land som inte omfattas av Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention

Om barnet vistas i ett land som inte omfattas av Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention, kompliceras situationen av att det som regel inte finns någon gemensam lagstiftning eller etablerade strukturer för samverkan mellan myndigheterna i Sverige och i vistelslandet. Situationen kan också kompliceras av att barnet har anknytning till vistelslandet, som kanske är barnets eller familjens ursprungsland. I det landet kan gällande lagstiftning skilja sig mycket från den svenska. Svenska myndigheter har ingen möjlighet att hämta hem ett barn i strid med vistelslandets lagstiftning eller att verkställa ett beslut om LVU så länge barnet vistas i det andra landet. UD och ambassaden i vistelslandet kan emellertid ofta bistå med information och eventuella kontaktuppgifter till myndigheter eller andra aktörer på plats. I vissa fall kan samarbete mellan socialtjänsten i Sverige och myndigheterna i vistelslandet komma till stånd, trots att det saknas etablerade former för det.

Om barnet kontaktar ambassaden i vistelslandet för hjälp med att resa hem mot vårdnadshavarens vilja, till exempel på grund av hot om tvångsgifte eller liknande, behöver UD kontakta socialtjänsten i barnets hemvistkommun. Det gäller också om vårdnadshavaren inte går att nå. Socialtjänsten behöver då utreda dels om bistånd enligt SoL ska utgå för vistelsekostnader och hemresa och dels om barnet behöver skydd och stöd vid hemkomsten.⁴⁴ Viktigt att tänka på är att barnet kan löpa en reell risk för att utsättas för hot och våld.

Socialnämnden bör, vid misstanke om brott mot ett barn, enligt 3, 4, eller 6 kap. brottsbalken eller lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor skyndsamt göra en polisanmälan, såvida det inte strider mot barnets bästa.⁴⁵

Om passansökan för barnet görs men en vårdnadshavare inte lämnar samtycke kan utlandsmyndigheten via UD begära ett passyttrande från hemkommunen. I 11 § passlagen (1978:302) finns bestämmelser om att ett pass får utfärdas till ett barn om barnet befinner sig i en situation där det finns risk för att dess hälsa eller utveckling skadas eller det annars finns särskilda skäl.

Läs mer

Handläggning inom socialtjänsten av ärenden då barn med hemvist i Sverige söker hjälp hos svenska utlandsmyndigheter. 2004. Socialstyrelsens meddelandeblad.

⁴⁴ För en utförligare redogörelse av möjligheterna att hjälpa utsatta vilka förts utomlands samt innebörden av UD:s ansvar att ge konsulär hjälp och råd till nödställda i utlandet se SOU 2018:69, Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet, avsnitt 6.3.2

⁴⁵ SOSFS 2014:6

6. Socialtjänstens behörighet i internationella situationer samt erkännande och verkställighet av domar och beslut

I detta kapitel ges en översiktlig, men inte fullständig, redogörelse för relevanta bestämmelser i Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention. Både Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention rör frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn (personer under 18 år)⁴⁶. Syftet med bestämmelserna är att förbättra skyddet för barn i internationella situationer.⁴⁷ Reglerna gäller inte bara i ärenden om människohandel och exploatering utan generellt då ett barn i en internationell situation av någon anledning behöver myndigheternas skydd och stöd.

Reglerna som beskrivs i kapitlet handlar om:

- vilket lands myndigheter och domstolar som har rätt att fatta beslut om skydd av barn i internationella situationer
- hur ett barn som vistas i ett land och behöver myndigheternas skydd och stöd kan återföras till den stat där barnet har sin hemvist

När det gäller återförande av barn till hemviststaten behandlas i korthet också 1980 års Haagkonvention om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn⁴⁸ och den särskilda lagstiftning som gäller begäran om verkställighet mellan Sverige, Norge och Danmark.

Regelverket är delvis komplext. Som handläggare kan det i vissa fall vara till hjälp att diskutera tillämpningen av bestämmelserna och vilka möjligheter som står till buds i ett enskilt ärende med en jurist.

Bryssel II-förordningen

Bryssel II-förordningen är bindande och direkt tillämplig i Sverige. Bestämmelserna i förordningen gäller i alla EU:s medlemsstater utom Danmark (artikel 2.3). Bryssel II-förordningen är tillämplig ifråga om alla avgöranden om föräldraansvar, typiskt sett vårdnad och umgänge men också vissa offentligtgrättsliga åtgärder som exempelvis beslut om LVU. Tanken är att barn inom unionen ska behandlas lika, i enlighet med icke-diskrimineringsprincipen, i alla avgöranden om föräldraansvar, inklusive åtgärder för att skydda barnet.⁴⁹

⁴⁶ När det gäller behörighet i ärenden avseende unga över 18 år, se Ds 2017:49 Omedelbart omhändertagande av barn och unga i vissa internationella situationer, sid. 33 f.

⁴⁷ Svenska nationella kompletterande bestämmelser finns i lagen (2008:450) med kompletterande bestämmelser till Bryssel II-förordningen, förordningen (2005:97) med kompletterande bestämmelser till Bryssel II-förordningen och förordningen (2012:826) med kompletterande bestämmelser till 1996 års Haagkonvention

⁴⁸ Konvention om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn, Haag den 25 oktober 1980

⁴⁹ Dom den 27 november 2007 i mål C 435/06 "C". Se även proposition 2007/08:98 Kompletterande bestämmelser till den nya Bryssel II-förordningen sid. 17

Reglerna om myndigheters och domstolars behörighet

Huvudregeln – hemvist som grund för behörighet

Huvudregeln i Bryssel II-förordningen är att domstolarna och myndigheterna i en medlemsstat har behörighet om barnet har sin *hemvist* i den staten när talan väcks (artikel 8.1).

Behörigheten enligt artikel 8 i förordningen är allmän. Med det menas att domstolar och myndigheter har en, i förhållande till andra staters myndigheter och domstolar, obegränsad behörighet att fatta brådskande beslut – såsom ett beslut om omedelbart omhändertagande och att slutligt avgöra frågan om beredande av vård enligt LVU.⁵⁰

Exempel

Ett barn som har sin hemvist i land A behöver skydd och stöd av sociala myndigheter. Myndigheterna i land A har rätt att fatta beslut om vård av barnet.

Kompletterande regler

Vistelse som grund för behörighet

I två situationer tillfaller behörigheten myndigheterna och domstolarna i det land där barnet befinner sig och dessa kan då fatta beslut som gäller skydd av barnet. Den första situationen handlar om att det inte går att avgöra var barnet har sin hemvist (artikel 13.1). Det kan till exempel vara så att socialtjänsten har försökt att få fram tillräcklig information om barnet och barnets situation men att det inte har lyckats. Den andra situationen handlar om flyktingbarn och barn som har fördrivits på grund av oroligheter i ursprungslandet (artikel 13.2).

Exempel situation 1

Ett barn påträffas i land A och behöver skydd och stöd av sociala myndigheter. Det visar sig omöjligt att få fram information om barnet, bland annat hur länge barnet har vistats i landet, barnets bakgrund, sociala förhållanden och familjeförhållanden. Eftersom barnets hemvist är oklar har de sociala myndigheterna i land A rätt att fatta beslut om vård av barnet.

Exempel situation 2

Ett barn flyr från sitt hemland B, ett krigsdrabbat land utanför EU, och tar sig direkt till land A. I land A ansöker barnet om asyl. Barnet behöver skydd och stöd av sociala myndigheter i land A. Myndigheterna i land A har rätt att fatta beslut om vård av barnet.

Olovligt bortförda barn

Om ett barn har förts bort olovligt eller olovligt hålls kvar i en medlemsstat gäller också särskilda regler (artiklarna 10 och 11). Utgångspunkten är att domstolarna i barnets ursprungliga hemviststat fortsätter att vara behöriga.

⁵⁰ Ds 2017:49 Omedelbart omhändertagande av barn och unga i vissa internationella situationer, sid. 28

Även om reglerna främst aktualiseras i vårdnads och umgängestvister kan det uppstå situationer när de blir tillämpliga också i LVU-mål. I ett ärende som prövades i kammarrätten⁵¹ ansågs barnen ha sin hemvist i Sverige men socialnämnden var inte behörig att fatta beslut enligt LVU eftersom det rörde sig om ett olovligt kvarhållande i Sverige. Det medförde att myndigheterna i barnens ursprungliga hemvistland Tyskland var behöriga.⁵²

Brådskande åtgärder

Bryssel II-förordningen innehåller också en särskild regel om brådskande åtgärder. Myndigheterna och domstolarna i en stat kan vidta akuta åtgärder i enlighet med sin nationella lagstiftning även om myndigheterna i en annan medlemsstat är behöriga. Åtgärderna ska upphöra när behöriga myndigheter i hemviststaten har vidtagit de åtgärder som de anser lämpliga (artikel 20). Angående förutsättningarna i svensk rätt för ett omedelbart omhändertagande av ett barn med hemvist utomlands se kapitel 4, ”Insatser enligt LVU”.

Överflyttning av behörighet

I undantagsfall kan en domstol, som är behörig att pröva en fråga om föräldransvar, medverka till att frågan i stället prövas av en domstol i en annan medlemsstat som barnet har en särskild anknytning till. Det gäller om den domstolen är bättre lämpad att pröva målet och om det är till barnets bästa (artikel 15). Så kan exempelvis vara fallet om ett barn har vistats en viss tid i en medlemsstat utan att formellt ha fått hemvist där innan talan väcks, och domstolen i vistelsestaten har vidtagit säkerhetsåtgärder som lett till att barnet har etablerats i ett familjehem. Den behöriga domstolen skulle då kunna utnyttja undantagsbestämmelsen i artikel 15.1. Den ger en domstol i en medlemsstat, som är behörig att pröva målet i sak, rätt att överföra behörigheten till en domstol i en annan medlemsstat som barnet har en särskild anknytning till. En av förutsättningarna är att den behöriga domstolen anser att domstolen i den andra medlemsstaten är bättre lämpad att pröva målet eller en del av målet.⁵³

Domstolarna ska samarbeta i frågor om överföring av behörighet, antingen direkt eller via centralmyndigheterna (artikel 15.6). Överföring av behörighet kan ske på begäran av part, behörig domstol eller domstol i en medlemsstat som barnet har en särskild anknytning till. Överföringen måste godtas av någon av parterna, det vill säga nämnd, vårdnadshavare eller barn i LVU-mål (artikel 15.2).

Exempel

Ett barn med hemvist i land A vistas i land B. Barnet omhändertas akut av myndigheterna i land B och placeras i familjehem. De sociala myndigheterna i land B ansöker med hjälp av centralmyndigheten om överföring av behörigheten. Domstolen i land A överför behörigheten till domstolen i land B som anses bättre lämpad att pröva målet, då det bedöms vara till barnets bästa. Domstolen i land B kan därefter ta ställning till en ansökan om fortsatt vård av barnet.

⁵¹ Kammarrätten i Göteborgs dom 2013-03-14 i mål 9050-12

⁵² Om olovliga bortföranden se vidare proposition 2007/08:98 Kompletterande bestämmelser till den nya Bryssel II-förordningen, sid. 19 och 22 f.

⁵³ Se Schiratzki, J, Tvångsvårdens fria rörlighet – nya förutsättningar för samhällsvård av barn i EU och Norden

Erkännande och verkställighet av avgöranden

Enligt Bryssel II-förordningen finns möjlighet att begära verkställighet av en dom, bland annat avseende LVU, för att barnet ska återföras till hemviststaten. Det kräver att domen först erkänns i den stat där verkställighet begärs. Utgångspunkten i Bryssel II-förordningen är att en dom som har meddelats i en medlemsstat ska erkännas i de andra medlemsstaterna utan något särskilt förfarande (artikel 21). Vissa undantag finns emellertid (artikel 23).

För att en dom om vårdnad eller LVU ska kunna verkställas i en annan medlemsstat krävs det först en verkställbarhetsförklaring. Ansökan om verkställbarhetsförklaring görs av part (artikel 28). En nämnd som fullgör en uppgift inom socialtjänsten, och som har ansökt om vård enligt LVU, har därför som regel möjlighet att begära en verkställbarhetsförklaring (och verkställighet) av en dom om LVU.⁵⁴

Förfarandet för själva verkställigheten regleras av lagen i det land där verkställigheten söks (artikel 47). UD kan i egenskap av centralmyndighet bistå med information.

Exempel

Ett barn har hemvist i land A. Barnet är omhändertaget av sociala myndigheter. Barnet avviker och påträffas i land B. De sociala myndigheterna i land A begär att domen förklaras verkställbar i land B (verkställbarhetsförklaring). När en verkställbarhetsförklaring erhållits begär sociala myndigheter att domen också verkställs i land B, i syfte att barnet ska kunna återföras till land A.

Samarbete via centralmyndigheter

I varje medlemsstat ska det finnas en eller flera centralmyndigheter med uppgift att bistå vid tillämpningen av förordningen (artikel 53). I Sverige fungerar UD som centralmyndighet. Centralmyndigheternas uppgifter regleras i artiklarna 54–58 i Bryssel II-förordningen.

Centralmyndigheterna ska lämna information om nationell lagstiftning och nationella förfaranden och vidta åtgärder för att förbättra tillämpningen av förordningen och stärka samarbetet länderna emellan (artikel 54). Centralmyndigheterna ska också, på begäran av en centralmyndighet i en annan medlemsstat eller av en person med föräldraansvar, samarbeta i enskilda ärenden för att uppnå syftena med förordningen. Centralmyndigheterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att bland annat insamla och utbyta information om ett barns situation, om pågående förfaranden eller om beslut som rör barnet. Detta ska ske i enlighet med den lagstiftning som gäller för medlemsstaten i fråga om skydd av personuppgifter (artikel 55). Bestämmelsen kan användas när myndigheter i de olika länderna vill utbyta information i ett enskilt ärende. Det finns inga formkrav för detta. Bryssel II-förordningen är en ramlag och kan oftast användas flexibelt utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

⁵⁴ Se Schiratzki, J, Tvångsvårdens fria rörlighet – nya förutsättningar för samhällsvård av barn i EU och Norden

Genom att myndigheterna i de olika medlemsstaterna samarbetar på detta sätt, när det gäller utredning och insatser till skydd och stöd för barn, kan många situationer lösas praktiskt utan att socialtjänsten behöver ansöka om erkännande och verkställighet av en dom om LVU.

Exempel

Ett barn har hemvist i land A. Barnet förs till land B av sina föräldrar för att undkomma insatser från de sociala myndigheterna. De sociala myndigheterna i land B uppmärksammar att barnet far illa och omhändertar barnet (i enlighet med sin behörighet i artikel 20 i Bryssel II-förordningen och då förutsättningarna i land B:s nationella rätt är uppfyllda). Med hjälp av centralmyndigheten kontakter de sociala myndigheterna i land B myndigheterna i land A för vidare samverkan utifrån en bedömning av barnets bästa.

1996 års Haagkonvention

1996 års Haagkonvention reglerar på samma sätt som Bryssel II-förordningen frågor om internationell behörighet samt erkännande och verkställighet av avgöranden i andra konventionsländer. Konventionen är tillämplig på frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn (personer under 18 år). Även tvångsvård tillhör konventionens tillämpningsområde (artikel 1 och 3). Konventionen har utarbetats med Bryssel II-förordningen som förebild och de lösningar som har valts är i linje med vad som gäller enligt Bryssel II-förordningen.⁵⁵

1996 års Haagkonvention gäller i förhållande till de stater som har tillträtt konventionen. Vid sidan av flertalet EU-stater har bland andra Albanien, Australien, Marocko, Turkiet, Norge, Ryssland, Schweiz, Ukraina och Uruguay tillträtt konventionen.⁵⁶ Bryssel II-förordningen gäller framför 1996 års Haagkonvention när barnet i fråga har hemvist inom en medlemsstats territorium (artikel 61).

Huvudregeln i 1996 års Haagkonvention är att myndigheterna i den stat där barnet har sin hemvist är behöriga att vidta åtgärder för att skydda barnet och dess egendom (artikel 5). Kompletterande regler finns i artiklarna 6–10. Myndigheterna i en stat kan, i brådskande fall, omhänderta ett barn även om en annan stats myndigheter är behöriga (artikel 11).

Erkännande och verkställighet av domar från andra konventionsstater regleras i artiklarna 24–28.

En centralmyndighet som ska bistå vid tillämpningen av konventionen ska utses i varje land (artikel 29). I Sverige är UD centralmyndighet, precis som när det gäller Bryssel II-förordningen. Centralmyndigheterna har en allmän samarbets- och informationskyldighet (artikel 30). De ska bland annat lämna stöd för informationsutbyte, underlätta samförstånds lösningar och ta reda på var ett barn befinner sig (artikel 31).

⁵⁵ Se vidare SOU 2005:111 Föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn i internationella situationer – 1996 års Haagkonvention m.m.

⁵⁶ För aktuell information om anslutna stater, se www.hcch.net (<https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=70>)

Läs mer

Stöd vid tillämpningen av 1996 års Haagkonvention finns att tillgå i *Practical Handbook on the Operation of the 1996 Hague Child Protection Convention*. Handboken finns tillgänglig på Haagkonferensens webbplats www.hcch.net.

Avgöra barnets hemvist

I Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention används, som tidigare konstaterats, begreppet hemvist för att uttrycka ett barns anknytning till ett land och därmed vilket lands myndigheter och domstolar som i första hand har ansvaret och kan fatta beslut om åtgärder till skydd för barnet. Principen om hemvist som grund för domstolars och myndigheters behörighet är en generellt godtagen princip i den internationella rätten. Utgångspunkten är att ett beslut som är förenligt med barnets bästa, som regel kan fattas bäst och enklast i den stat där barnet bor och har sin starkaste anknytning.⁵⁷

Hemvisten enligt Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention är inte detsamma som vistelse eller bosättning i SoL. Hemvistbegreppet förekommer också i olika sammanhang, både i nationell och internationell rätt, och innebörden av begreppet kan variera, beroende på i vilket sammanhang det används.

I Bryssel II-förordningen och Haagkonventionerna, bland annat i 1996 års Haagkonvention, talar man om ”habitual residence”, i svensk översättning hemvist. Begreppet har utformats utan bundenhet till olika länders interna lagstiftning och måste därför tolkas självständigt och utifrån syftet med förordningen respektive konventionen. Hemvisten måste fastställas av berörda myndigheter, däribland socialtjänsten, i varje enskilt fall utifrån de faktiska omständigheterna.⁵⁸ Det kan många gånger vara en svår bedömning att göra.

Det finns ingen definition av hemvist i Bryssel II-förordningen eller Haagkonventionerna. EU-domstolen har däremot i praxis⁵⁹ utvecklat innebörden av begreppet hemvist i förordningen. Principerna för bedömning av hemvist som etablerats av EU-domstolen kan sannolikt tjäna som ledning även vid tillämpning av 1996 års Haagkonvention.⁶⁰

Enligt EU-domstolen är hemvisten den plats där barnet i viss utsträckning är integrerat i socialt hänseende och i familjehänseende. En bedömning av hemvisten behöver utgå ifrån de faktiska omständigheterna i det enskilda fallet.

Hänsyn ska tas till följande faktorer:

- hur varaktig och regelbunden vistelsen i en medlemsstat är
- förhållandena för vistelsen
- skälen till att familjen flyttat till den andra medlemsstaten
- barnets nationalitet
- platsen och förutsättningarna för skolgången

⁵⁷ Proposition 2011/12:85 Stärkt skydd för barn i internationella situationer, sid. 22

⁵⁸ Jfr Örtenhed, K, Hemvistbegreppet sid. 69. Se också *Practical Handbook on the Operation of the 1996 Hague Child Protection Convention*, kap. 13 punkt 83

⁵⁹ EU-domstolens dom den 2 april 2009 i mål C-523/07 ”A”, i vilken domstolen utvecklar vad som ska beaktas vid prövning av hemvistfrågan. Se även EU-domstolens dom den 22 december 2010 i mål C-497/10 ”PPU”.

⁶⁰ Jfr *Practical Handbook on the Operation of the 1996 Child Protection Convention*, kap. 13 punkt 87

- barnets språkkunskaper
- familjeförhållanden och sociala band

För att hemvist ska kunna skiljas från endast tillfällig närvaro måste vistelsen oftast ha varat en viss tid. Varaktigheten är enligt EU-domstolen emellertid endast en indikation vid bedömningen av huruvida det är fråga om en stabil hemvist. Om hemvisten ska anses flyttad till den mottagande medlemsstaten bestäms främst av huruvida vederbörande har önskat att etablera sig där, permanent eller stadigvarande.

Det kan konstateras att hemvist i Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention tar sikte på de faktiska, objektivt sett konstaterbara förhållandena. Subjektiva moment, det vill säga avsikten hos personen i fråga, ingår i bedömningen men är av mindre betydelse.⁶¹ Högsta förvaltningsdomstolen har i ett avgörande⁶² beskrivit hemvistbegreppet på följande sätt.

”Det är i första hand fråga om en helhetsbedömning av sådana objektivt konstaterbara förhållanden som en vistelses längd, föreliggande sociala bindningar och andra förhållanden av personlig eller yrkesmässig karaktär som kan peka på en mer stadigvarande anknytning till det ena eller andra landet. Även den enskildes avsikt att stanna eller inte stanna i vistelselandet kan beaktas, men den gängse uppfattningen synes vara att subjektiva moment i regel bör tillmätas mindre betydelse. När det är fråga om ett barn som inte har nått en sådan ålder att hänsyn kan tas till dess egna avsikter för framtiden måste naturligtvis andra omständigheter – särskilt vårdnadshavarens hemvist och de familjemässiga och sociala förhållandena i övrigt – vara avgörande; saken har ibland uttryckts så att det skall fastställas var barnets ”effektiva levnadscentrum” är beläget. En övergripande synpunkt såvitt avser tolkningen av begreppet ”habitual residence” – liksom av det interna hemvistbegreppet – är att hänsyn bör tas till ändamålet med de regler där begreppet används och att bedömningen därför kan skifta beroende på sammanhanget.”

Behörighet om barnet har hemvist i ett land som inte omfattas av Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention

Om barnet i fråga kommer ifrån ett land som inte omfattas av Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention ska nationell rätt användas för att avgöra svenska myndigheters behörighet. I den juridiska litteraturen har bedömningen gjorts att den nationella rätten numera utgörs av lagen om 1996 års Haagkonvention.⁶³

⁶¹ Se Ds 2017:49 Omedelbart omhändertagande av barn och unga i vissa internationella situationer, sid 28-29 och Örtenthed, K, Hemvistbegreppet sid. 73 f

⁶² RÅ 1995 ref 99 gällande 1980 års Haagkonvention

⁶³ Bedömningen är att konventionens bestämmelser helt har ersatt de svenska domsrättsregler som tidigare användes för att fastställa svensk domsrätt avseende åtgärder med stöd av LVU för barn. I vart fall är reglerna i artikel 6 (om flyktingbarn m.m.) och i artiklarna 11 och 12 (om brådskanie och tillfälliga åtgärder) tillämpliga, oavsett om en annan fördragsslutande stat är berörd. Se vidare Ds 2017:49 sid. 27 med hänvisning till Michael Bogdan, Svensk internationell privat- och processrätt, publicerad i Zetoo den 21 januari 2014, sid. 202

Återlämnande av olovligt bortförda barn enligt 1980 års Haagkonvention

Om ett barn har förts bort eller hålls kvar i utlandet kan ansökan om återförande göras i enlighet med 1980 års Haagkonvention om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn, under förutsättning att konventionen gäller mellan Sverige och vistelslandet.⁶⁴ Syftet med konventionen är att barnet så snabbt som möjligt ska föras tillbaka till det land där det har sin hemvist.

I artikel 8 i Haagkonventionen anges att varje person, institution eller annat organ som påstår att ett barn har förts bort eller kvarhållits i strid mot en vårdnadsrätt kan ansöka, antingen hos centralmyndigheten i den stat där barnet har sitt hemvist eller hos centralmyndigheten i någon annan fördragsslutande stat, om biträde med att säkerställa att barnet återlämnas.

UD är svensk centralmyndighet även för 1980 års Haagkonvention och en socialnämnd kan således vända sig till UD med en ansökan om återförande av ett barn som står under LVU i Sverige men som olovligen har förts till ett annat land.

Förenklat förfarande för verkställighet i Norge och Danmark

Det finns också en möjlighet till ett förenklat förfarande för verkställighet vid tvångsvård för vård och behandling i Norden. Den svenska lagen heter lagen (1970:375) om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling. Den är harmoniserad med motsvarande lagar i angivna länder.

EU-rätten har företräde både framför nationell rätt och harmoniserade regler. 1970 års lag kan därför endast tillämpas i förhållande till de länder som inte omfattas av Bryssel II-förordningen, det vill säga Norge och Danmark, när det gäller verkställighet av beslut om LVU för någon som är minderårig.⁶⁵

Enligt 1970 års lag får utlämning beviljas bland annat när det gäller beslut enligt vederbörande stats lagstiftning om barn- och ungdomsvård (2 §) och under förutsättning att beslutet är verkställbart i den stat där det har meddelats (3 §). En medborgare får utlämnas endast om han eller hon har sin hemvist i den stat där beslutet har meddelats och det är mest ändamålsenligt att vården ges i den staten (3 §).

Till den svenska lagen finns även kungörelse (1970:710) om utlämning till eller från Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling som anger hur framställningar ska göras och hantearas inom ramen för dessa bestämmelser.

Enligt 10 § i kungörelsen ska framställning om utlämning göras av Polismyndigheten. I kungörelsen framgår också vart framställningen ska sändas.

⁶⁴ 1980 års Haagkonvention är införd i svensk rätt genom lagen (1989:14) om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn. För information om anslutna stater se <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=24>

⁶⁵ Ds 2009:62 Placering av barn över nationsgränser med stöd av Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention m.m. sid. 48

Utlämningsförfarandet kan liknas vid en handräckning. Den beslutande myndigheten ska i huvudsak begränsa sin prövning till att konstatera att vissa formella förutsättningar finns.⁶⁶

⁶⁶ Ds 2009:62 sid. 48

Referenser

1. UNICEF. Människohandel är en form av slaveri. Hämtad 2018-09-12 från <https://unicef.se/fakta/handel-med-barn>
2. Brottsoffermyndigheten. Människohandel. Hämtad 2018-09-12 från <https://www.brottsoffermyndigheten.se/default.aspx?id=1724>
3. Kan det vara människohandel? Kortfattad information för myndigheter med flera som kan komma i kontakt med barn som utsatts för människohandel. 2015. Länsstyrelsen Stockholm och UNICEF
4. Meyer IH. Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: conceptual issues and research evidence. *Psychol Bull* 2003; 129:674-697
5. Den långa resan – Möten med barn som misstänks vara utsatta för människohandel och sexuell exploatering. Länsstyrelsen Stockholm och Linköpings universitet
6. Study on high-risk groups for trafficking in human beings – Final report. 2015. European commission
7. Människohandel med barn – Nationell kartläggning 2012–2015. Rapport 2015:30. Länsstyrelsen Stockholm
8. ”De kan alltid hitta mig” – Studie om människohandel och utsatta barngruppers livsvillkor. Rapport 2018:3. Länsstyrelsen Stockholm
9. Människohandel för sexuella och andra ändamål. Lägesrapport 18. Rapport 2017. Polismyndigheten
10. Manual vid misstanke om människohandel – Skydd och stöd till människohandelsoffer. Rapport 2016:5. Länsstyrelsen Stockholm
11. Barn utsatta för människohandel – en nationell kartläggning. Rapport 2012:27. Länsstyrelsen Stockholm
12. Policies, practices and data on unaccompanied minors in the EU Member States and Norway. Synthesis Report: May 2015. European Migration Network
13. Ensamkommande barn som försvinner. 2017. Barnombudsmannen
14. Manual för frivilligt återvändande och återintegrering för personer utsatta för människohandel och prostitution i Sverige. IOM och Länsstyrelsen Stockholm
15. Återvändandeprogrammet. Information för myndigheter och frivilligorganisationer. IOM och Länsstyrelsen Stockholm
16. Att samverka kring ensamkommande barn som försvinner. Rapport 2017:10. Länsstyrelsen Stockholm